

PENTRU O ISTORIE A CUPLURILOR ÎN MEDIUL INTELECTUAL ROMÂNESC

Deși ar putea părea un aspect mai puțin interesant și semnificativ în reconstrucția istoriei intelectualității românești, abordarea dintr-o atare perspectivă este departe de a fi inutilă ori extravagantă. Fără să exagerăm, se poate afirma că orice investigație de acest tip își pierde din aspectul de intrigă romanescă în profitul conturării unei veritabile istorii, în care pârghiile ei motrice se află de fapt în culise, mult mai în adâncime decât ne-ar place nouă să credem. Sub acest aspect, partea „sentimentală” a ființei umane a constituit mereu unul din agenții principali ai dinamicii istoriei, și oricât s-ar evita o astfel de remarcă, faptul în sine rămâne o realitate pe care – mai mult sau mai puțin explicit – cu toții o recunoaștem.

De altfel, ne place sau nu, în mod cert se renunță tot mai mult la concepția teleologică asupra istoriei, iar dacă – să zicem – unul din marii sociologi contemporani a pus în discuție „dominația masculină”¹, nu mai puțin adevărat este faptul că o sumă de alte lucrări au venit să impună „femeia” ca veritabil subiect al istoriei². Între aceste două extreme însă, mereu se mai află câte ceva, ceva care poate stabili o mai firească relație între istorie, structuri și modele: este vorba de trăirea comună dintre sexe, deopotriva lor participare la cursul istoriei. Dacă bărbatul s-a aflat mai totdeauna sub luminile rampei, complementul său firesc pare că a stat mereu în umbră, istoria de prea puține ori scoțând la iveală femeia ca determinantă a evoluției, măcar în aceeași proporție cu partenerul ei de viață.

Cu alte cuvinte, se impune o istorie a cuplului, cadru obligatoriu al dezvoltării ființei umane. Realizarea unui cuplu nu este doar un simplu angajament social și sentimental, ci pune ordine în viața indivizilor, dă sens existenței, iar prin întemeierea unei familii se crează de cele mai multe ori locul central de autorealizare, de dobândire a unei identități, de structurare normativă a realității înconjurătoare³. De aceea, indivizii găsesc în organizarea matrimonială un principiu de funcționare relativ atrăgător și avantajos. Este adevărat și faptul că diversele substitute (intelectuale, politice, comerciale, hobby etc) concurează plăcerile și serviciile produse printr-o unitate domestică, dar aceste prestații exterioare necontrolate duc – cum se va vedea și din analiza noastră – la o discontinuitate afectivă, la deformări de personalitate ușor sesizabile de contemporani.

Așadar, orice cuplu este o entitate originală, având propria personalitate, propria sa istorie unică, dar care – în fond – reunește două istorii a fiecăruia din parteneri. Este și motivul pentru care se impune o astfel de temă în cercetarea istorică. Nu poate exista o istorie a intelectualilor, privită sub aspect biografic, de „poveste a vieții”, fără o abordare și a „celuilalt”, mai puțin cunoscut, adeseori „șters” din memoria posterității pentru simplul motiv că a fost eclipsat de puternica personalitate a bărbatului celebru. „Muză”, iubită, soție, obiect

¹ Pierre Bourdieu, *La domination masculine*, Paris, Édition du Seuil, 1998.

² *Les femmes sujets d'histoire*, sous la direction de Irène Corradin et Jacqueline Martin, Toulouse, Presses Universitaires du Mirail, 1999. Vezi mai nou, pe această temă, și *L'histoire sans les femmes est-elle possible?*, sous la direction de Anne-Marie Sohn et Françoise Thélamon, Rouen, Librairie Académique Perrin, 1998; Françoise Thébaud, *Écrire l'histoire des femmes*, Fontenay-aux-Roses/Saint-Cloud, ENS Éditions, 1998; Pamela Cox, *Futures for feminist histories*, în „Gender and History”, XI, 1999, no.1, p. 164-168; Alain Ballabriga, Christine Bard (ș.a.), *L'histoire des femmes*, în „Annales”, LIV, 1999, no.1, p. 87-168; Bettina Bradbury, *Feminist historians and family history in Canada in the 1990s*, în „Journal of Family History”, XXI, 2000, no. 3, p. 362-383;

³ Cf. P. L. Berger, H. Kellner, *Le mariage et la construction de la realite*, în P. L. Berger, *Affrontés à la modernité*, Paris, Centurion, 1980, p. 23-44.

al plăcerilor carnale ori sursă de nefericire, cu o prezență mai mult sau mai puțin efemeră, femeia a devenit victima unui anume tip de istoriografie (din nefericire dominantă), rece și trunchiată, aproape statică, lipsind personajele feminine de acele reconstrucții care să dea părți din adevărata viață – mult mai dinamică –, elemente care să aibă cu adevărat capacitatea de a explica multe din rațiunile devenirii și afirmării unui intelectual în domeniul ce l-a onorat. Printr-o atare analiză s-ar pătrunde mult mai adânc în biografia individuală și colectivă a intelectualilor, abordându-se părțile obscure, adeseori necunoscute – dar și frecvent ocolite – ale unor personaje ce merită mai multă atenție. În felul acesta se vor putea înțelege mai bine structurile de funcționare ale unei anume fracțiuni a elitelor românești, prin reliefarea unor complexități abia intuite.

Cum de la sine se înțelege, nu ne propunem să analizăm relațiile sentimentale în sine („emoțiile” și trăirile intime scăpând percepției și contabilității prozaice a istoricului), ci practicile, comportamentele amoroase și de familie, statutul și rolul femeii în viața intelectualului român etc. Așa cum se pronunța G. Călinescu într-o conferință ținută în 1947 la invitația Federației Democratice a Femeilor din România, deși nu în direcția preconizată de organizatori, „când într-o cultură un bărbat și o femeie nu au să-și spună nimic, acea cultură nu-i eminentă”⁴. Iar această remarcă avea în vedere și lipsa în literatura română sau nevalorificarea schimburilor epistolare dintre doi îndrăgostiți (și nu numai), spre deosebire de apusul Europei. Pentru că declarațiile de dragoste, practica epistolară au fost și sunt cel mai bun complice al îndrăgostiților, cel mai adaptat instrument pentru a prezenta sentimentele; apoi, scrisorile pot fi citite și recitite, de regulă în intimitate. Ele sunt adaptate destinatarului, adeseori textul este profund gândit și îngrijit, cu încărcătură emoțională, în care nu de puține ori se regăsesc creații poetice ori meditații asupra relațiilor dintre bărbat și femeie, asupra ființei umane, asupra dezideratelor de orice natură, cu alte cuvinte conțin o „filozofie a vieții” bine circumscrisă și cu sorți de punere în practică. Din păcate, cu puține excepții⁵, la noi nu prea s-au publicat volume de corespondență de acest gen, poate și pentru că lipsește o cultură a epistolelor amoroase.

În linii mari, povestea cuplurilor în mediul intelectual nu ar trebui să difere de celelalte categorii profesionale. Se impun totuși câteva specificități, ce țin de orizontul cultural, o mai mare capacitate de a organiza viitorul, mediile în care umblă etc. Teoretic, intelectualii ar trebui să aibă conduite sensibil diferite de marea masă a vulgului, măcar prin simplul fapt că au avut acces la surse educaționale mult mai bogate și diverse, chiar și numai dacă am lua în calcul lectura cărților. Or, pe această temă, a „educației sentimentale”, provocările nu au lipsit, ci dimpotrivă, literatura oferind producții intrate demult în patrimoniul universal, începând cu *Banchetul* din *Dialogurile* lui Platon, *Arta de a iubi* a lui Ovidiu și până la scrierile lui Petrarca, Abelard, Grioux, Leopardi, Goethe, Sainte-Beuve (cu a sa *Volupté*, din 1834), Balzac, D'Anunzio ș.a. – pentru texte citite uzual de mulți din intelectualii români în formare⁶ și la care fac referință în memoriile, jurnalele sau corespondența lor. Din acest punct de vedere, aproape cu toții au calificat adolescența ca o perioadă romantică a vieții, cu sursele ei intelectuale practic inepuizabile, iar romantismului i s-a recunoscut mereu „ordinea emoțională și afectivă ca o dimensiune semnificativă a realității umane”⁷. Nu trebuie să ometem din lecturile de inițiere nici pe cele care au făcut cultul „virilității” în perioada

⁴ G. Călinescu, *Aproape de Elada*, ed. Geo Șerban, București, 1985 (supliment al „Revistei de istorie și teorie literară”, nr. 2), p. 101-102.

⁵ Vezi în mod deosebit Nae Ionescu, *Corespondența de dragoste (1911-1935)*, vol.I-II, ed. Dora Mezdrea, București, Edit. Anastasia, 1997.

⁶ Pentru răspândirea traducerilor și a literaturii franceze la noi (deși categoria socială la care ne referim prefera lecturile în original), abundentă din perspectiva temei, vezi Ecaterina Cleynen-Serghiev, *„Les belles infidèles” en Roumanie*, Valenciennes, 1993.

⁷ Cf. Georges Gusdorf, *L'homme romantique*, în *Le Romanisme*, Paris, Payot, 1993, t. II, p. 27.

interbelică, insistent invocat epigonic de Mircea Eliade⁸ sub impulsurile ideologiilor de dreapta. Așadar, lecturile pe aceste teme au contribuit major la modelarea imaginarului tinerilor intelectuali în formare, aceștia identificându-se adeseori cu personajele, ba chiar comportându-se aidoma.

În ce privește studiul de față, este de remarcat dificultatea în a stabili o tipologie a conduitelor sentimentale, pentru perioada relativ lungă ce am abordat-o, întrucât ele sunt într-adevăr permanente ale ființei umane, cu aceleași scopuri și finalități, însă de o complexitate greu de circumscris aici. Pe de altă parte, o anchetă de acest gen este și anevoios de întreprins acum datorită atât lipsei unui optim material documentar, cât și a valențelor ce le presupune. De altfel, nici nu ne-am propus mai mult decât de a mobiliza astfel de analize, în cazul nostru invocând aici evenimente și personaje mai bine cunoscute ale istoriografiei, cu forță de sugestie. În fapt, nu înseamnă mare lucru, o cohortă întreagă de intelectuali așteptând să-și ofere propriul exemplu în edificarea unei viitoare istorii a cuplurilor.

Din această perspectivă, vom oferi câteva elemente ce se cuvin a fi reținute și analizate, pigmentând demersul chiar cu mărturiile ale „actorilor”, într-o succesiune nu neapărat firească. În acest context, o primă abordare ar fi deslușirea idealului feminin în imaginarul intelectualului român.

I. Idealul feminin

Imaginea intimă, idilică a iubitei, a viitorului partener de viață este fără îndoială rezultatul a cel puțin două impulsuri, de cele mai multe ori contradictorii. Pe de o parte este vorba de modelele familiale dobândite, cu acumulări dintr-o profundă tradiție (adeseori profund conservatoare), impregnată cu principiile moralei creștin-ortodoxe, la care se adaugă modelele din imediata apropiere; pe de altă parte, impulsurile generate de un univers oarecum fictiv, prin intermediul lecturilor adolescentine, a așa-zisei „literaturi de dragoste” – care încă de la finele secolului XVIII a tot promovat libertinajul ludic –, ori a altor forme de vehiculare a educației sentimentale, cum ar fi de pildă producțiile cinematografice de după primul război mondial, atât de gustate la noi, ca și aiurea – toate acestea într-un continuu proces de transformare în cadrul epocii ce o avem în vedere. În plus, cu prea puține excepții, toți intelectualii români au avut posibilitatea de a călători pentru studii ori specializări în apusul Europei, spațiu destul de eterogen care a oferit noi și diverse modele în abordarea vieții sentimentale. Dimitrie Petrino, obscur poet și pentru puțină vreme profesor universitar la Iași, cu o sumedenie de deficiențe fizice, vădov după numai doi ani, devine la întorcerea dintr-un lung și aventuros sejur european un cuceritor infailibil, un boem în adevăratul sens al cuvântului, răsfățat al diverselor saloane literare prin conduita lui cosmopolită, prin mitul femeii ce-l dezvoltă în poezie, pentru iubirea-idol ce-o predica fără încetare⁹. Nu întâmplător, Apusul a fost asimilat de autohtoniști, de cei mai puțin umblați prin lume, cu un spațiu al „pierzaniei”, în care libertatea de manifestare aducea mai mult rău decât bine. Și, după cum se știe, nu puțini au fost la noi anti-occidențiști!

De altfel, mediile studențești au constituit mereu focare de promovare a legăturilor între sexe, adeseori mediu boem ideal, în care studiile universitare se asimilau, parțial, și cu educația amoroasă. Direct sau indirect (explicit sau nu) fiecare a trecut printr-o pedagogie a amorului, care în practică a luat forme diverse, devenind uneori un factor perturbator a ceea ce se înțelege îndeobște prin „idealul feminin”, prin dificultatea de a discerne dragostea carnală de cea ideală. Sub acest aspect, aspirațiile amoroase ale tinerilor au fost promovate adeseori în mod ordinar în fața intereselor comunității familiale.

⁸ Vezi romanul său autobiografic *Romanul adolescentului miop*, ed. M. Handoca, București, Edit. Minerva, 1989 (ce conține și *Gaudeamus*) și *Memorii (1907-1960)*, I-II, ed. M. Handoca, București, Edit. Humanitas, 1991.

⁹ D. Mănuacă, *Scriitori junimiști*, Iași, Edit. Junimea, 1971, p. 128-148.

Care putea fi idealul de femeie al liceanului Dan Barbilian, fiul unic al unui magistrat, viitor matematician universitar și poet cu uimitoare efuziuni filosofice, de vreme ce pe la 15 ani avea cunoștințe literare reduse, întemeiate mai mult pe lecturile școlare obligatorii? Excela doar în creația poetică a lui M. Eminescu și, mai ales, a lui Ion Minulescu¹⁰. Abia doi ani mai târziu începe să descopere Baudelaire, Rimbaud, Paul Verlaine, E. A. Poe, Mirabeau, Shelley ș.a., lecturi ce-i vor stimula imaginația și, probabil, simpatia pentru un stil de viață gen Alfred de Musset, Ch. Baudelaire, A. Modigliani et comp. (alcoolism, excese sexuale, nopți nedormite). Doar după primul război mondial – când își va începe studiile universitare – vor veni lecturi mai temeinice, din H. Bergson, Nietzsche ș.a., după ce el însuși începuse să cocheteze cu literatura. Deși a avut o tinerețe de aventurier sexual, profitând carnal de tot ceea ce se putea, faptul nu l-a împiedicat să-și proiecteze imaginar cuplul celebru Dante-Beatrice în propria lui legătură amoroasă – evident ocazională – cu frumoasa Else Erhardt, într-o atmosferă medieval-romantică din Hanovra.

Aflat la Paris la cumpăna secolelor XIX-XX, Dimitrie Anghel ducea o viață de adevărat boem, frecventând mai toate cafenelele unde erau prezenți Jean Moréas, Verlaine, Mallarmé, Oscar Wilde ș.a., înțelegându-se aproape de la sine cam care putea fi și atitudinea lui vizavi de femeie și filosofia dragostei. Sextil Pușcariu rememorează vizitele făcute lui Anghel după aventurile nocturne, în care acesta îi citea din poezii favoriți, din decadentii francezi etc¹¹, îmbinând literatura cu relatări erotice picante și idealuri feminine simple și mai mult carnale. Pe aceleași coordonate, însă mult mai sentimental, trebuie amintit Horia Furtună care, pornind de la experiențe personale, oferă o sumă de reflecții interesante asupra iubirii în romanul său din 1934, *Iubita din Paris*, distins la noi chiar cu un premiu literar. Ce a însemnat acest contact cu Occidentul, o spune însă foarte bine Mihail Sebastian. Ieșind în 1930 din atmosfera „deprimantă” a Bucureștiului, Sebastian va cunoaște la Paris o cu totul altă lume, oferindu-i noi dimensiuni ale existenței intelectuale și în relația cu semenii. În locul actrițelor și figurilor inexpressive din țară, va avea de-a face cu „midinete, studenți, femei măritate, englezi, pederasta, lesbiene, o lume mare și diversă, cu fețe noi, cu obiceiuri surprinzătoare”¹², care-i vor schimba mult din concepțiile și apucăturile sale.

La polul opus se situează Vasile Pârvan, adeptul unei morale ce respingea „decadenți” precum Baudelaire, Moréas sau Verlaine, în profitul lui Eminescu, Zola, Goethe, Turghenief, Maurice Barrès ș.a. Este atitudinea celui care-și înfrânează pornirile tinereții în profitul împlinirii idealurilor intelectuale și sociale, prin privațiuni, muncă în exces etc. Răspunzând în 1905 la o scrisoare a surorii sale Elvira, ce-i prezenta portretul unei colege, V. Pârvan își expune părerea asupra acelor „căutători de senzații”, incorect calificați ca „mondeni”¹³. Sau atitudinea lui G. Călinescu, iritat prin 1932, cu ocazia unui sejur pe litoralul Mării Negre, de atitudinea provocatoare a femeilor, pe plajă, care-și studiază atent pozițiile de expunere la soare, femeile „liniștit cinice și orgolios chemătoare”¹⁴. Sub aspectul modelelor și al educației, merită reținut cazul lui Eugeniu Speranția, fiul lui Theodor Speranția, care prin legăturile tatălui și impulsurile familiale a putut să vadă și să cunoască o lume a cărții și a vieții concrete de o înaltă calitate intelectuală¹⁵. La acest exemplu mai pot fi adăugați Th. Naum, Gh. Brătianu, Al. Tzigara-Samurcaș, Ovid Densusianu, I. Pillat, Cezar Petrescu ș.a.

Cât privește sursele idealului feminin și de cuplu, I. Al. Brătescu-Voinești le etalează oarecum sintetic într-o epistolă adresată lui Titu Maiorescu, deși nu tocmai în consonanță cu

¹⁰ Simon Bayer, *Adolescența lui Ion Barbu*, în „Astra”, I, din 7 decembrie 1966.

¹¹ S. Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895-1906)*, București, Edit. pentru literatură, 1968, p. 181-182.

¹² *Scrisori către Camil Baltazar*, București, Edit. pentru literatură, 1965, p. 117.

¹³ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte*, ed. Al. Zub, București, Edit. Minerva, 1973, p. 335-336 (a se vedea, în general, corespondența sa cu cele două surori, p. 334-346)

¹⁴ G. Călinescu, *Pe plajă*, în „Adevărul literar și artistic”, XI, 1932, nr. 610 (14 aug.), p. 6.

¹⁵ Vezi E. Speranția, *Amintiri din lumea literară*, București, Edit. pentru literatură, 1967.

intențiile magistrului său: „D-acolo de la dumneavoastră, din armonia fără pereche respirată în casa dumneavoastră, mi-am făcut idealul în chestie de căsnicie, acolo am priceput ce act important e legătura asta în general [...], din conduita d-nei [Ana] Maiorescu, treptat, și fără să-mi dau seama, am înregistrat toate însușirile de cerut aceleia pe care mi-aș lua-o tovarășă de viață”. Brătescu-Voinești își dorea „o fată nu grozav de frumoasă, [...dar] cinstită, iubitoare de adevăr, de natură, de muzică și de tot ce e frumos, oarecum pasivă, nu pasionată, doritoare de perfecție și atât de inteligentă încât pricepe în adânc vorbele: «important nu este ce e cineva, ci ce devine cineva» –, dar săracă”. Și de o asemenea ființă tocmai era îndrăgostit, în opoziție cu propunerea venită din partea lui Maiorescu și care i-ar fi deschis accesul spre o mare avere și relații în înalta societate¹⁶. Erau însă idealurile unui tânăr care trecuse prin mai multe drame sentimentale, prin experiențe care s-au cristalizat și au generat modele și dorințe greu de escamotat. De altfel, „cele mai dragi ființe închipuite de mine – mărturisea el – sunt Eliza lui *Pană Trăsnea*, Elena din *Două surori* și mama *Microbului*, și tot d-aia scriu”¹⁷. Ideile sale sunt sensibil diferite de ale lui Duiliu Zamfirescu, de pildă, catalogat de majoritatea contemporanilor drept „snob”, „îmbrăcat după ultima modă, tânăr, frumos, cu trecere la... doamne”, cu „aere de aristocrat” etc¹⁸, care avea cu totul și cu totul alte idealuri feminine, în dorința de a parveni în ceea ce el credea a fi înalta societate. Iar în această din urmă categorie se cuvine a mai fi invocat Mateiu I. Caragiale, cu obsesii bolnăvicioase de parvenitism social, un *dandy* a cărui carte de căpătâi era Almanahul Gotha, care-și întreținea iluziile printr-o ținută vestimentară ridicolă și incomodă etc, atitudini de altfel excelent de bine surprinse în jurnalul și agendele sale¹⁹. La aceste ultime două exemple se mai poate adăuga cazul lui B. P. Hasdeu care, la 17 ani, și-a luat titlul de prinț, fiind risipitor, bravând, manifestând cinism în relațiile cu femeile, fără a avea un ideal bine definit.

Oarecum diferit stau lucrurile în ceea ce privește intelectualii proveniți din categorii sociale elevate, a căror educație sentimentală era sensibil diferită de cei proveniți din păturile de jos sau mijlocii. Carol Davila, de pildă, aflat la studii medicale la Paris, frecventa la mijlocul veacului XIX saloanele contesei Maria d'Agoult. Militantă înfocată pentru emanciparea femeii, celebră pentru romanul ei *Nélida* (apărut în 1846) – ce avea ca temă povestea iubirii dintre un artist ratat și meschin și o tânără atrăgătoare, plină de rafinament și sensibilitate – și legătura ei pasională cu Franz Liszt, locuința Mariei d'Agoult era pentru Davila o bună sursă de inițiere în arta iubirii și a legăturilor cu sexul opus. Mai mult chiar, aici s-au pus la cale proiecte de căsătorie a viitorului medic român cu Blandine, una din cele trei fiice ale Mariei cu Liszt (pe care Davila n-a cunoscut-o direct), însă fără nici o finalitate²⁰.

Merită reținut portretul femeii ideale la G. Ibrăileanu în singura sa creație literară propriu-zisă, romanul *Adela*, la dosarul căruia se poate adăuga fragmentul de laborator, *Doamna X*, în care „aristocrația” acesteia este apreciată printr-o sumă de calități precum lipsa prejudecăților sociale, natura ei dominantă (nu asupra celor neputincioși), gusturi vestimentare, „completa libertate a sentimentului”, nepăsătoare la opiniile morale ale altora, inteligență, îndeletnicirile intelectuale, felul de a iubi (total, în actualitate, cu patimă)²¹. De altfel, sub acest aspect, al idealului feminin reflectat în opera diverșilor scriitori români – ca proiecție a aspirațiilor proprii – s-ar putea invoca o sumă întreagă de exemple care, însă, ar

¹⁶ Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni. *Correspondență*, ed. Z. Ornea, București, Edit. Minerva, 1978, p. 64-65.

¹⁷ *Ibidem*, p. 66 (în cursive sunt titluri de nuvele și schițe ale lui Brătescu-Voinești, publicate în „Convorbiri literare”).

¹⁸ După însemnările lui Emil Gârleanu, în „Manuscriptum”, III, 1972, nr. 3, p. 167.

¹⁹ Vezi Al. Oprea, *Mateiu I. Caragiale – un personaj. Dosar al existenței*, București, Muzeul Literaturii Române, 1979.

²⁰ Pentru acest episod vezi G. Brătescu, *Tinerețea lui Carol Davila*, București, Edit. Albatros, 1979, p. 80-97.

²¹ „Manuscriptum”, VII, 1976, nr. 4, p. 85-92.

complică enorm analiza de față. De aceea, ne vom mărgini numai la elementele directe și concrete pe această temă.

De pildă, în 1933, după mai multe eșecuri sentimentale, Traian Chelariu, bursier la Fontenay aux Roses, așterne în jurnalul său portretul femeii iubite, ca ideal ce l-a nutrit de-a lungul întregii adolescențe: „e un suflet foarte ales, e sentimentală și e serioasă, e sănătoasă, cuminte, castă, înțelegătoare, deșteaptă și gospodină” și, ceea ce are tot atâta importanță, îl iubește „sincer”, este „bună și credincioasă”; este femeia „cu care pot răzbate în viață și e femeia care mă poate face fericit și mulțumit”, care „nu m-ar părăsi nici la greu, precum fac așa de adeseori femeile”²².

Așa cum se observă, au existat modele divergente în conturarea și exprimarea idealului feminin, la cele sugerate mai sus adăugându-se o mulțime de alți factori, uneori mai mult sau mai puțin perturbatori de-a lungul timpului, cum ar fi impactul mișcării feministe, originea etnică, confesională sau socială a femeii, aspectul fizic, hărnicia, inteligența (gradul de instrucție), sociabilitatea, maniera și cuantumul de manifestare a sentimentelor și afecțiunii etc.

Un cumul de intervenții a multora din factorii menționați mai sus îl regăsim în sfaturile oferite lui Al. Vaida-Voevod de către tatăl său, om cu „experiența vieții” și „pedagog din fire”, mereu atent la încercările sentimentale ale fiului. Când acesta din urmă îi vorbea despre întâlnirile ori flirturile sale, părintele, „îngrijorat să nu mă încurc cumva”, îi oferea replici de genul acesta: „Va fi ea frumoasă și tatăl ei om de seamă, numai să știi că mai demult mamă-sa avea reputația de a fi rea de muscă”. În fapt, Vaida-Voevod avea propriul ideal de femeie mai mult prin directa raportare la realitățile „pieței”, fără efuziuni romantice, după cum rezultă din *Memoriile* sale. Din frecvențele discuții avute cu tatăl său pe această temă, se pare că „modelul” din imediata vecinătate a avut un rol bine determinat. Semnificativă este însă povăța ce o capătă, aproape ca o sentință irevocabilă: „Eu aș dori ca soțiile voastre să fie românce.[...] Dacă însă ar fi să luați străine, atunci aș prefera să fie germane. Între ele sunt multe femei care dispun de calități excelente. Sunt casnice, credincioase, gospodine bune și mame care știu să-și crească copiii cu blândețe. [...] Unguroaicele? Nu zic, sunt și între ele femei distinse, corecte, cu calități intelectuale, gospodărești. Nu mi-ar plăcea să vă încurcați cu unguroaice. Dacă însă așa va fi destinul, nu aș vrea în nici un caz să fie calvine, căci, vai, mult am avut de suferit din partea calvinelor, vai, rele femei sunt”²³ – opinia din urmă fiind, evident, subiectivă (chiar și după aprecierea fiului), în familia Vaida existând în a doua jumătate a veacului XIX cel puțin zece femei cunoscute de origine maghiară și... calvine. Oricum, după un ritual uzual în Ardeal, Al. Vaida-Voevod se va căsători după placul tatălui său, analizând fetele cu care intra în legătură și în funcție de „țara ce o reprezentau și mamele, în fiecare caz”²⁴.

Și pentru a nu ne îndepărta de acest aspect, se cuvine a reține aici aspirațiile lui Al. Philippide, adept al unei morale foarte conservatoare în ceea ce privește femeia. Din capul locului se cuvine a spune că el este unul din aceia care nu au privit cu simpatie mișcarea de emancipare a femeii. Pe de altă parte, era și puritan, criticând invadarea literaturii de trivialități²⁵. Din această perspectivă, a atitudinii sale față de femeie – deducându-se astfel și idealul lui feminin -, Teohari Antonescu nota în *Jurnalul* său intim, la data de 4 aprilie 1899, următoarea conversație, cât se poate de revelatoare: „Astăzi am întâlnit pe Philippide la Tuffli

²² Tr. Chelariu, *Zilele și umbra mea. Jurnal*, ed. C. Popescu, Iași, Edit. Junimea, 1976, p. 87.

²³ Al. Vaida-Voevod, *Memorii*, I, ed. Al. Șerban, Cluj, Edit. Dacia, 1994, p. 38.

²⁴ *Ibidem*, p. 93.

²⁵ Într-o scrisoare către Iorgu Iordan, din 30 aprilie 1925, Philippide credea că „înflorirea” literaturii obscene „stă în legătură cu democrația ori mai bine cu democratizarea culturii”, fapt negativ în opinia lui, dovedind astfel, ca să folosim o expresie actuală, o atitudine antidemocratică (Cf. *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, ed. I. Opreșan, București, Edit. Minerva, 1986, p. 34).

și dinaintea unei țuici am început să filosofăm asupra fericirii casnice. Parcă văd pe Ph[ilippide] îndesându-și pălăria pe cap și începând: «Ei, te-ai certat cu logodnica, sau tot bine? Vezi coane, așa e primul an, te cerți sau vă certați, până vă obișnuiți unul cu altul. Apoi adevărata fericire nu începe decât de la al doilea an încolo; până atunci sfadă și vorbe, coane, oricât de cuminte a fi femeia ori bărbatul. Numai un lucru să nu lași: să se urce nevastă-ta în cap; nu e vorba, trebuie să fie unul care să poruncească și altul care să asculte; dar cel ce să asculte, trebuie să fie femeia, și bărbatul să poruncească. Femeia poate fi șireată, poate fi deșteaptă, dar de când e pământul, ea a fost inferioară bărbatului și fără poruncă ea înainte nu știe să meargă. Degeaba tot ne bat capul socialiștii, că femeia e una cu bărbatul, că trebuie să aibă drepturi egale [...]. Așa, ascultă-mă pe mine, femeia este ceea ce o faci tu să fie: nici să n-o disprețuiești, dar nici s-o cocotezi în capul tău, că se zirighește». Și nu era singurul ce gândea așa, devreme ce observația finală a celui ce redă discuția este de o simplitate dezarmantă: „Mă uitam la dânsul și mă miram de cumințenia cuvintelor lui”²⁶.

Aceste reflecții, spuse la cumpăna dintre secole – dar cu o lungă tradiție în societatea moldavă, surprinsă de altfel foarte bine în *Suvenire contimpurane* a lui Gh. Sion (1888) – aveau la bază evenimente nu tocmai plăcute din biografia ilustrului filolog, dar generate tocmai de „idealurile” lui feminine. Aflat pentru studii la Universitatea din Halle și frecventând familia romanistului Hermann Suchier, lui Philippide i se imprimă convingerea că femeia germană ar reprezenta idealul său de viață. Chiar după ce a revenit în țară și a ocupat o catedră universitară (ce corespundea unui statut social suficient de elevat pentru o „partidă bună”), Philippide își îndreaptă privirile tot spre acest spațiu: „Am de gând, după ce mi-oi înjgheba o gospodărie și voi mai răsufla puțin de munca cea multă – îi scria prietenului Suchier –, să vin în Germania să-mi caut o soție, sănătoasă și harnică, așa cum sunt soțiile d-voastră pe acolo”²⁷. Aspirația și-o va împlini, căsătorindu-se la începutul lui octombrie 1895 cu Johanna Minckwitz în insula St. Hélier-Jersey. Fiică a profesorului Minckwitz din Zürich, Johanna avea doctoratul în filologia romanică și dorea să se ocupe de filologia română, manifestând „un real entuziasm pentru știință, un caracter franc și o inteligență nu ordinară”; „Este o femeie tare învățată care, după cum îmi spune, cunoaște mai toate limbile romanice, apoi limbile latină (firește), engleză, suedeză”; „Este o femeie apoi foarte de treabă, dar nenorocită”²⁸ – calități ce-l vor cuceri pe Philippide. Erau atuuri fundamentale în opinia filologului ieșean, savant închis în „turnul de fildeș”, care pentru știință era în stare să nu mănânce, pentru care ascensiunea socială ca profesor universitar este culmea aspirației, care nu se amestecă în politică, este în stare să facă gafe, să se certe cu toți, să-l ofenseze pe Maiorescu, protectorul și binefăcătorul său etc. Pe de altă parte, Philippide nu este insensibil la moda arborelui genealogic nobiliar²⁹, în 1895 însoțind traducerea germană a *Sătirei II* a lui Eminescu, realizată de Johanna, cu o notă prin care îi compune acesteia o genealogie fantezistă, cu origini detectabile până la Războiul de 30 ani, cu un obligatoriu *von* atașat numelui etc, etc³⁰. Dar parcă mai mult decât orice, important pentru Philippide era faptul că Johanna Minckwitz nu era româncă. „Cu româncele e greu – îi scria Al. Philippide lui Hermann Suchier la 26 februarie 1897. Sunt frumoase, istețe, unele chiar bune soții și mame, însă au contra lor prejudeciul: le-a ieșit nume rău și mi-e frică. Am trebuință de liniște și de siguranță, iar cu româncele noastre – judecând după reputația de până acum – trebuie să fie cineva totdeauna «sur le qui vive». Apoi toate sunt crescute nu pentru a fi soții, ci pentru a

²⁶ T. Antonescu, *Jurnal*, manuscris aflat la Muzeul de Literatură a Moldovei din Iași, inv. 8569, caiet 2, nepaginat (o ediție îngrijită de Lucian Nastasă este în curs de apariție).

²⁷ *Alexandru I. Philipide în dialog cu contemporanii*, I, p. 98.

²⁸ *Ibidem*, p. 102, 106

²⁹ Vezi Lucian Nastasă, *Genealogia între știință, mitologie și monomanie*, în „Xenopoliana”, VI, 1998, nr. 3-4, p. 24-33.

³⁰ „Arhiva”, VI, 1895, nr. 3-4, p. 212.

risipi banii bărbatului și a înăuci de cap slugile. Femei muncitoare se mai găsesc numai la țară, dar între țărancă și mine este prea mare deosebirea, ca să poată exista iubirea. Cumplit de grele împrejurări! Suntem în țara aceasta o mulțime de bărbați, care pierim de dorul femeilor și nu putem găsi una. În vremea aceasta mătură pe lângă noi colbul de pe strade o mulțime de doctorese, licențiate, doctorande, artiste și mai știu eu ce dracu alta, dar femei nici una! [...]. „De-aș găsi eu încă măcar o femeie! Să-mi facă *Heringsalat*, să-mi cârpească colțunii, să-mi cânte – rar – din clavir etc, etc”³¹. Sunt acestea câteva rudimente ale idealului feminin la Al. Philippide care, desigur, odată cu trecerea timpului au devenit amuzante. Iar referitor la „femeia română”, G. Călinescu nu va fi nici el departe de ideile lui Philippide, deși exprimate dintr-o altă perspectivă: „femeia română n-are încă stil – afirma în 1946 -, frumusețea ei e prea naturală, prea în afara Spiritului, fără semnificație, fără mesaj”³². Să fie aceasta cauza pentru care mulți intelectuali – T. Maiorescu, V. A. Urechia, O. Tafrali, I. Barbu ș.a. – și-au luat soții din străinătate?

Însă așa cum se va vedea, o atare relație, bazată pe astfel de idealuri „casnice”, nu avea să dureze prea mult. Încă din 1896 Philippide dădea altora sfatul „să nu-și ieie femeie învățată”. Este bine ca fiecare să ia de soție o femeie de aceeași condiție (*ebenburtige*), dar nu o intelectuală, pentru că: „Femeile învățate sunt pentru moment o raritate [...] și în acest mic număr se găsesc, ca totdeauna la întreprinderi nouă, numai ființe excepționale, ori ambițioase ordinare, ori femei părăsitate de amanți, îngreunate [gravide], care vor să-și răzbune învățând, ori slute și răutăcioase, care au pierdut nădejdea de a găsi vreun bărbat”. „Pot spera încă să găsesc o fată săracă sănătoasă, harnică și bună – mai ales bună, ca să aibă milă și de un câine, cu atât mai mult de bărbatu-so. Pe această fată vreau însă întâi s-o văd cu ochii și să-i cunosc neamul, cine a fost tată-so și mă-sa. Pot să fie și hamali, din partea mea, numai să fi fost oameni de treabă”. „În tot cazul, româncă nu iau pentru o sută de motive. Mi-a rămas inima la gospodăria nemțească”³³. Numai că paradoxalul se întâmplă și de această dată, Al. Philippide recăsătorindu-se în 1897 cu o româncă, Lucreția Nemțeanu, sora unui student de al său din Vânători-Neamț, de numai 17 ani, dintr-o familie foarte modestă de la țară.

Dintr-o anumită perspectivă, multe din atitudinile surprinse mai sus ar putea fi apreciate *in extremis*, însă ele au exista în mod real și au constituit repere în drumul pentru realizarea unui cuplu. Nu ne vom opri aici asupra „idealurilor imposibile” sugerate de lecturile ori efuziunile unui univers sentimental paralel cu realitatea ordinară, deși fiecare se încapățânează să spere că el va întâlni „femeia perfectă”. Însă în cele mai multe cazuri, „idealul” s-a dovedit a fi o utopie, ușor de perceput, însă aproape întotdeauna greu de aflat, iar lamentările pe marginea deziluziilor nu lipsesc mai la nimeni din cei care au lăsat posterității jurnale, memorii, corespondență.

II. Dragostea – pasiune incontrollabilă

Adiacent celor surprinse mai sus, trebuie subliniat și faptul că dragostea față de femeie impune „ardori incontrollabile”³⁴. Psihanaliștii moderni au evidențiat deja o mulțime de elemente ale iraționalului uman care determină acțiuni cu efecte ce scapă puținței de control și care, în plan social – uneori biologic – au repercusiuni majore. Evident, nu vom intra în astfel de complexități, însă câteva exemple se cuvin a fi reținute, măcar pentru consecințele avute în planul vieții private a câtorva intelectuali români. În funcție de împrejurări, astfel de pasiuni au avut însă și efecte benefice, dar indiferent de consecințe, pasiunile incontrollabile au

³¹ Cf. Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii, I, p. 145.

³² G. Călinescu, *Aproape de Elada*, p. 98.

³³ Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii, I, p. 130-131.

³⁴ Cf. Niklas Luhmann, *Amour comme passion*, Paris, Aubier, 1990, p. 40.

generat de regulă oprobiul semenilor, alimentând bârfa, ironia, anecdotică, devenind subiecte de cancan etc.

Cazul lui Mihai Eminescu este deja antologic, G. Călinescu reconstituind o veritabilă tipologie strategică a ilustrului poet în cucerirea femeii iubite³⁵. Iar aceste pasiuni necontrolate, ușurința cu care se „aprindea”, maniera în care se manifesta, și în general felul său de viață, a reținut atenția contemporanilor și a constituit subiect apetisant de reconstrucție pentru posteritate. De pildă, prin 1880 M.

Eminescu era îndrăgostit de Cleopatra Lecca Poenaru, fiica pictorului C. Lecca, ceva mai în etate decât Eminescu, risipitoare și predispusă la aventuri sentimentale, divorțată de căpitanul Poenaru. Titu Maiorescu – care prin anii 1874-1875 cochetase cu aceeași Cleopatra – îi scria lui N. Gane că Eminescu, „amoretat de d-na Poenaru-Lecca, găsește în această doamnă cam corpulentă multă inspirație”³⁶. Iar ca rezultat al acestei pasiuni, un contemporan o indică pe Cleopatra drept eroina din *Pe lângă plopii fără soț*³⁷. Sau relatarea Mitei Kremnitz, din *Memoriile ei*, cu privire la un scurt episod de dragoste dintre ea și Eminescu, acesta din urmă manifestându-se pătimaș și necontrolat față de aceea care, deși cumnată a lui Titu Maiorescu, manifesta la rândul ei pentru cel din urmă sentimente de iubire.

În 1883, I. L. Caragiale era topit de dragoste pentru Fridolina Reinike, fiica unui arhitect ieșean și vară a lui Eduard Caudella, ceea ce-l împingea să apeleze „cu lacrimi în ochi” la prietenii junimiști locali pentru intervenții, implorându-i să-i mijlocească însurătoarea. Nu a reușit să iasă din această „demobilizare adâncă”, în care fusese „absolut pustiu” decât după ce s-a convins că femeii nu-i era gândul la el, ci la un ofițer care o abandonase³⁸.

Pe I. Al. Brătescu-Voinești însă, sentimentele l-au făcut să se înjosească mai mult decât orice bănuială. La București, legătura sa de un an cu o actriță l-a adus în pragul disperării, stârnindu-i gelozii chinuitoare. La Pitești s-a îndrăgostit de o fată de *café chantant* pe care „am adorat-o cu lacrimi, cu înjosiri, cu nebunie, o mizerabilă care, după ce m-a vârat în datorii, după ce mi-a furat o comoară de lacrimi și de mângâieri, m-a părăsit pentru o tresă de aur, lăsându-mă timp de două săptămâni într-o tortură care mă plimba până spre ziuă în pădurile de lângă Pitești, unde-mi țineam respirația până la sufocare, pentru ca s-o pot vedea mai bine înaintea ochilor”. Aceste înjosiri și multe altele l-au împins însă la reflecții amare și cu repercusiuni în viitor: „numai eu știu însă ce greață de mine însumi mă cuprinde în urma acestor dragosti, după care parcă aș vrea să-mi deschiz inima spre aerisire”³⁹. Cu oarecare amuzament relatează și I. Valjan în amintirile sale un episod de pasiune fulgerătoare, ce a devenit până la urmă penibilă, umilitoare și chiar primejdioasă, femeia căreia îi făcuse declarații înflăcărâte împărțind de fapt patul cu încă un bărbat ce apărea mereu pe neașteptate⁴⁰.

Pe aceleași coordonate ale cunoștințelor întâmplătoare și ale unor posibile consecințe se înscrie și întâlnirea dintre O. Goga și Aurelia Rusu (viitoare învățătoare), în februarie 1900, cu ocazia participării la o nuntă lângă Brașov, prilej cu care au fost împreună cele două zile ale evenimentului. A fost suficient pentru a hotărî în comun acord să se căsătorească, să urmeze facultatea împreună, apoi să călătorească ca poet și pictoriță. Relația lor a durat aproape trei ani⁴¹, mai mult prin intermediul corespondenței, și a dat naștere la mai multe

³⁵ G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, București, Edit. Cultura Națională, 1932 (și celelalte ediții).

³⁶ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, III, București, 1932, p. 183.

³⁷ N. Petrașcu, *M. Eminescu*, București, 1933, p. 22-23, 146-147.

³⁸ Marin Bucur, *O biografie a lui I. L. Caragiale*, I, București, Edit. Cartea Românească, 1989, p. 174-175.

³⁹ *Titu Maiorescu și prima generație de maioreșceni*, p. 65-66.

⁴⁰ I. Valjan, *Cu glasul timpului. Amintiri*, ed. Despina Vasilescu-Valjan și I. Potopin, București, Edit. Eminescu, 1987, p. 180-184.

⁴¹ Pamfil Bîlțiu, *Octavian Goga – Din relicvele unei „vârste pierdute”*, în „Manuscriptum”, IX, 1978, nr. 4, p. 148-152.

poezii de referință pentru creația poetului ardelean (*Dorință, Despărțire, Pribeag, Noapte* ș.a.). Ceva asemănător a existat între Alexandru Macedonski și talentata actriță Aristița Romanescu – deși mai puțin reflectat documentar –, aceasta din urmă refuzând o cerere în căsătorie, dar fiind beneficiara unui splendid poem, *Noapte de aprilie*.

Prin anul 1929, fiind student la Cernăuți, Traian Chelariu era îndrăgostit de o anume Stanca, dintr-o familie bogată și nepoată de ministru. Dragostea a fost fulgerătoare, lipsită de speranțe datorită diferențelor sociale, iar poetul era conștient că cu ea „începe înălțarea sau prăbușirea”⁴². După numai un an suferă o altă mare decepție, pe marginea căreia așterne reflecții interesante în însemnările lui jurnaliere, pline de durere, dar și de resemnare, pentru că unei femei „care caută să te umilească nu merită să-i dai atenție mai mult decât i se cuvine”⁴³.

Sigur că nu putem lăsa deoparte aceste pasiuni sub aspectul consecințelor tragice. Iar cazul cel mai celebru ar fi Al. Odobescu. Deși trecuse prin viață consumându-se în mai multe pasiuni arzătoare, în urma cărora nu au lipsit decepțiile, Odobescu a învățat prea puțin din acestea. Dezamăgit, de pildă, de sfârșitul legăturii lui cu Anica Bărcănescu, în 1855, Odobescu scria lui G. Crețeanu că a reflectat mult asupra acestui eșec: „socotesc că un om care are puțină ambiție, care voiește a se deosebi în litere, în științe etc, nu trebuie să se înamoreze; amorul este o mare pierdere de timp și cel ce aspiră la lucruri mari are trebuință de timp. Femeia nu merită sacrificii, ce un om de inimă, care iubește, e dispus a face”; „oricât de mult ai iubi o femeie, vine o zi în care te va înșela. Singurele sincere sunt fetele publice: cât le ai în brațe sunt ale tale; știi că n-ai a pretinde mai mult”⁴⁴. Cu toate acestea, prin 1891, Odobescu – om însurat și cu o fiică – a cunoscut pe profesoara de geografie Hortensia Racoviță. Născută Keminger (nepoată a baronului moldovean Keminger de Lippa), Hortensia era mai tânără cu 30 ani decât Odobescu. Fusese căsătorită cu Al. Davila, de care a divorțat, și s-a recăsătorit cu Dumitru Racoviță, care a murit în 1891. Odobescu a făcut pentru aceasta o adevărată pasiune, care i-a adus multă suferință și umilințe, fără șanse prea mari de ameliorare. Chiar soția lui Odobescu, Sașa, a propus Hortensiei Keminger să se căsătorească cu acesta, însă ea nu a acceptat. Refuzul a determinat pe Odobescu să se sinucidă, luând o doză puternică de morfină în noaptea de 8/9 noiembrie 1895, pentru ca în ziua următoare să-și afle sfârșitul. Chiar în acel an, Hortensia se va recăsători cu un profesor de geografie Buzoianu, iar Petru Poni, ministrul instrucțiunii publice și, într-un anume fel, legatarul testamentar al lui Odobescu, o mută ca profesoară la liceul din Botoșani. Interesant este faptul că aceasta a ținut un jurnal intim deosebit de interesant, chiar dacă în ce privește relația cu Odobescu găsim doar câteva fraze. Atât a însemnat Odobescu pentru ea. Tot la fel de tragic și-a sfârșit viața poetul Dimitrie Anghel, sinucigându-se datorită soției sale Natalia Negru (se pare, din gelozie), femeie care anterior fusese căsătorită cu Șt. O. Iosif, stins și el destul de repede după divorț. Referitor la relația cu cel din urmă, un coleg de-al lor de facultate, memorialist, o aprecia ca asemănătoare „cu aceea atât de vestită a poezilor francezi Alfred de Musset și George Sand”, chiar dacă după divorțul lor n-au transformat pasiunea ce-i unise cândva în subiect literar⁴⁵.

Am evocat aici pasiunile evidente și mai bine cunoscute, adeseori cu repercurșiuni explicabile. Au existat însă o sumedenie de substitute care ar acoperi tema idealului feminin și al dragostei ca pasiune, începând cu atașamentul față de fotografia femeii venerate⁴⁶, pasiunile

⁴² T. Chelariu, *Zilele și umbra mea. Jurnal*, p. 12.

⁴³ *Ibidem*, p. 42.

⁴⁴ *Alexandru Odobescu și corespondenții săi*, ed. Filofteia Mihai și Rodica Bichis, București, Edit. Minerva, 1984, p. 174.

⁴⁵ Hugo Friedman, *Amintiri din viața de student la București (1900-1904)*, în „Revista română de sociologie”, IX, 1999, nr. 3-4, p. 428.

⁴⁶ Vezi, de pildă, rolul imaginii fotografice la Al. Davila, *Jurnal intim*, în „Manuscriptum”, III, 1972, nr. 2, p. 135. Sursa este extrem de interesantă în ceea ce privește conduitele protipendadei române de la finele sec.XIX,

secrete, intime și nicicând dezvăluite, dragostea pentru un personaj de carte, și până la discuțiile purtate cu prietenii despre ființa iubită (fapt ce potențează, uneori, iluzia) etc.

III. Între dragostea ideală și cea carnală

Dacă dragostea ideală, adeseori de esență platonice, este de perspectivă și se îndreaptă spre femeia cu un anumit rang social, dragostea carnală generează impulsuri imediate, individul fiind mai puțin predispus la rațiune. Sunt două tentații antinomice. Dragostea carnală refuză de obicei angajamentele concrete pentru o stabilitate a legăturii, refuză ideea de cuplu și familie în sens clasic. Amorul carnal se îndreaptă spre prostituate, femei ușoare, legături întâmplătoare etc, având ca scop satisfacerea rapidă a dorințelor sexuale (ceea ce nu exclude sentimentul). Acest aspect al vieții amoroase a tinerilor a suscitât multe stereotipii și un anumit tip de conduită. Este mai mult decât probabilă existența la fiecare a uneia sau mai multor iubiri pasagere, ori iubiri carnale. Faptul este mult prea obișnuit pentru a insista aici. Însă aceste legături întâmplătoare au creat uneori și probleme, generând situații mai puțin agreabile sau creând complicații, de pildă prin nașterea unor copii nedorți sau prin dobândirea unor boli sexuale. Situația din urmă se întâlnește îndeosebi până pe la începutul secolului XX, când astfel de maladii nu-și aflaseră încă remedii eficiente. Este cazul lui M. Eminescu sau A. D. Xenopol. Acest lucru este consecința unui stil de viață adolescentin, premarital, la care se asociază uneori și alte obiceiuri precum beția, consumul de droguri etc. De obicei, pentru intelectuali mediile studențești favorizează cel mai mult legăturile carnale, viața boemă – cu tot cortegiul presupus de aceasta.

În anii adolescenței, B. P. Hasdeu se lăsa antrenat cu mare ușurință în aventuri sexuale fără a-l interesa câtuși de puțin aspectul, etnia, cultura, rangul ori vârsta partenerelor. Mai mult, din toate aceste aventuri – deloc puține și înregistrate cu destulă scrupulozitate în însemnările lui jurnaliere -, Hasdeu făcea bravadă, povestind tovarășilor de chefuri cât mai multe detalii din viața lui sexuală⁴⁷. De altfel, o parte din aceste excese se regăsesc în *Duduca Mamuca*, un roman aproape biografic care a și scandalizat în 1863 pe puritanii ieșeni. Al. Macedonski, egocentric, aproape fără un ideal feminin, pentru că femeia nu este dominată decât de funcția procreației, detesta femeile ușoare sau frivole, simțind repulsie față de erotica vulgară⁴⁸. D. Anghel era în perioada studiilor pariziene un afemeiat superficial, a cărui angajare sufletească apare aproape nulă: „a fost poet și a iubit femeia – îl descria cineva – în ediții diverse, mai rare sau mai banale, mai prețioase sau mai din topor, cu sau fără inimă, cu sau fără suflet, indiferent, pentru că-și oglindea simțurile și senzațiile într-însele”; „și a fost, întotdeauna, victima lor. Le judeca, dar nu știa să le reziste”⁴⁹.

Referindu-se în 1950 la anii adolescenței („anii baudelairieni”), Dan Barbilian afirma „că la acea dată, în alte condiții, fără slujnice, fără curve, fără boli lumești [...] aș fi putut deveni matematicianul care nu voi mai fi niciodată”⁵⁰. Și într-adevăr, Barbilian – fiu de magistrat – adoptase încă din ultimele clase de liceu un mod de viață epuizant, cu nopți pierdute în jocul de cărți, beții, aventuri cu femei ușoare etc: „m-am înhăit cu [Simon] Bayer și [Tudor] Vianu. Literatură, chefuri...”, cu „nimicuri în definitiv”⁵¹. Îndeosebi imediat după sfârșitul primei conflagrații, frecventau casa uneia din iubitele sale, Maria Zalic, ori bordelurile din cartierul bucureștean Crucea de Piatră. Escapadele nu erau fără urmări,

după divorțul de Hortensia Kreminger (cu care a avut doi copii), Al. Davila dorind să se recăsătorească cu Anouca Pherekyde (la care mama fetei a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a împiedica acest lucru, și a reușit).

⁴⁷ I. Oprișan, *Romanul vieții lui B. P. Hasdeu*, București, Edit. Minerva, p. 119-122.

⁴⁸ Cf. A. Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, București, Edit. pentru literatură, 1966, p. 231-237.

⁴⁹ Apud M. I. Dragomirescu, *D. Anghel*, București, Edit. Minerva, 1988, p. 77.

⁵⁰ Dan Barbilian, *Pagini inedite*, I, ed. Gerda Barbilian, V. Protopopescu, Viorel Gh. Vodă, București, Edit. Albatros, 1981, p. 101.

⁵¹ *Ibidem*, p. 258.

stimulând inspirația poetică, ca în cazul poemului *Răsturnica*, (1921) sau al poeziei *Ți-am împletit* (dedicat Mariei Zalic), proiectate să apară alături de altele asemenea într-un ciclu *Inscripții pe Crucea de Piatră*⁵². De altfel, făcuse pentru aceasta din urmă o adevărată pasiune, dorind s-o ia de soție, deși ea era mai în vârstă și mamă a trei copii⁵³. Viața sa aventuroasă, escapadele carnale, la care se adaugă duritatea expresiei verbale în relațiile cu alți confrăți de literatură (îndeosebi din cercul „Sburătorul”) au dus la un soi de izolare a sa, până și cei mai buni prieteni ocolindu-l sau evitând orice contact. Amorezat într-o vreme de Hortensia Papadat-Bengescu, autoarea *Concertului din muzică de Bach* și mai în vârstă decât el, Barbilian a primit din partea acesteia o replică antologică în urma declarațiilor insistente de dragoste: „Barbule, ne-ar trebui o insulă singuratică ca să ne iubim”, la care, peste ani, el va completa, plin de ironie: „Mă vezi pe mine pe o insulă singuratică și îndepărtată cu o singură femeie?”⁵⁴ Și-și continuă escapadele cu Miriam, o cântăreață de culoare, invitată în 1921 de Constantin Tănase pentru câteva spectacole pe scena „Cărăbuș”, cu rezultatul vizibil în versurile *Malagă și Femeie* sau poema *Un personaj eteroman*. Ajuns în 1921 în Germania, pentru specializare la Göttingen, viața sa se derulează într-o veritabilă destrăbălare. La câteva zile numai se închide într-un hotel din Wilhelmshöhe cu fiica aventurieră a unui magistrat din Cassel, aflată în vilegiatură, trăind – după propria lui mărturisire – ca „un porc și promiscuu”, cu toate că „cantitatea nu mă poate consola de calitate”⁵⁵. Mai mult chiar, ajunge să fie jefuit de o prostituată, povestindu-i lui Tudor Vianu evenimentul cam în felul acesta: „Pe străzile cu afluență echivocă în care mă angajasem, o urâtenie de curvă și bătrână și murdară își încâlcește privirile în ale mele.[...] Din cabotinaj sexual, din blestemata mea nevoie de contrast și tocmai fiindcă eram epuizat, mulțumit și fără nici o apetență... iau curva cu mine.[...] Curva trebuia să stea până dimineața. Pe la două însă se răzgândește; se scoală din pat și se îmbracă încet. [...] Curva îmi scutește toate plictiselile, descuie singură și nu cere nici un ban”; i se furaseră deja 3000 de mărci, „deficitul acelei seri de umilire creștină a cărnii”⁵⁶. Acest incident este departe de-al potoli, continuându-și „cariera de amant universal”, dominat de o singură ambiție: „îmbunătățirea rasei teutone printr-un puternic influx de sânge valah”⁵⁷, carieră copios descrisă în corespondența sa din acei ani cu Tudor Vianu și asupra căreia nu vom mai insista. Amuzante sunt performanțele sale, pe care ținea să le împărtășească amicilor săi: la 6 aprilie 1923 anunța deja cea de 2064-a femeie ce-i „căzuse la pat”⁵⁸. O pedanterie de matematician sau orgoliul de a se autoflata în ochii prietenilor invidioși? Cert este faptul că anul menționat marchează întâlnirea lui cu Gerda Hossensfelder, fiica unui medic din Cottbus, care peste numai doi ani îi va deveni soție și se va stabili cu matematicianul-poet în România, după ce acesta a urmat în țară o cură de dezintoxicare (consuma cocaină)⁵⁹. Evenimentul matrimonial va marca totodată și începutul unei perioade de stabilitate umană.

Spre senectute, Lucian Blaga mărturisea lui Gh. Grigurcu că-și începuse viața sexuală la 16 ani, rememorând melancolic prostituatele vieneze de care avusese parte, cu evidentă aplecare nu atât spre fiorul erotic, cât spre frumusețea trupului feminin⁶⁰; este, poate, și explicația nenumăratelor cărți poștale reprezentând nuduri expediate Corneliiei în anii vienezi.

⁵² Cf. „Manuscriptum”, XIX, 1983, nr. 3, p. 41-43.

⁵³ M. Coloșenco, *Ion Barbu – Dan Barbilian, Biografie documentară (1564-1925)*, București, Edit. Minerva, 1989, p. 181.

⁵⁴ Gerda Barbilian, *Ion Barbu. Amintiri*, București, Edit. Cartea Românească, 1979, p. 77.

⁵⁵ *Ion Barbu în corespondență*, I, ed. Gerda Barbilian și N. Scurtu, București, Edit. Minerva, 1982, p. 253.

⁵⁶ *Ibidem*, I, p. 260.

⁵⁷ *Ibidem*, I, p. 79.

⁵⁸ *Ibidem*, I, p. 230.

⁵⁹ M. Coloșenco, *Op. cit.*, p. 250.

⁶⁰ Gh. Grigurcu, *În apropierea lui Lucian Blaga*, în „România literară”, 1995, nr. 17, p. 14-15; nr. 18, p. 10; nr. 19, p. 10.

În schimb, un student precum Traian Chelariu s-a ferit mereu de „fiziologie”, căutând permanent „iubirea curată”⁶¹. P. Comarnescu, divorțat după o conviețuire de numai doi ani cu fiica ușuratică a unui ministru, își satisface necesitățile fiziologice cu diverse personaje feminine, dezgustat însă mereu la gândul că trebuie să plătească. Aflat la Paris, în 1937, notează în jurnalul său diversele aventuri: „Am avut succes mare cu o fată italiană, cu cap frumos, dar tânără și splendidă la corp, care a făcut dragoste pe simpatie. Deci numai cu străine am reușit să fac dragoste pe gratis la Paris. O americană, o italiancă, dar nu o franțuzoaică. Am adus-o la 3 noaptea acasă, după ce am dansat pasionat cu dânsa, așa cum mi-a plăcut și cum de mult doream. Amorul pe bani e penibil, căci nu simți mai nimic” – concluziona el⁶².

În alte cazuri, aceste legături întâmplătoare au creat complicații. Al. Philipide avea un copil dintr-o legătură anterioară căsătoriei lui cu Johanna Minckwitz, copil ce locuia la Iași, cu mama sa, episod despre care nu se cunosc detalii. În urma relațiilor lui Ștefan Vârgolici cu o tânără văduvă (prin 1871-1872) a rezultat un copil. Vârgolici se credea dator să legitimeze poziția lui și a femeii prin căsătorie. Însă junimiștii ieșeni (Măiorescu, I. Negruzzi și Pogor) l-au împiedicat să facă acest pas, deși aproape totul era aranjat pentru mariaj⁶³. Cezar Petrescu a avut relații nelegitime cu fiica unui funcționar P.T.T. din Iași și abia după ce aceasta a adus pe lume un copil legătura lor a căpătat o formă legală.

Într-un alt caz, acest tip de conduită a generat o veritabilă tragedie. Din a doua căsătorie a lui V. A. Urechia cu Luiza Pester din Iași, cărturarul a avut o fiică, Corina. Numai că această soție era de o infidelitate ieșită din comun, context în care V. A. Urechia a întreținut relații – se pare – cu toate celelalte trei surori ale soției. Cu una s-a căsătorit chiar pentru a treia oară (cu Ana), însă a avut un copil și cu o alta, cu Emilia. Corina, menționată mai sus, divorțată după un scurt mariaj de brutalul dr. Eugen Rizu, s-a îndrăgostit de căpitanul Guriță, cu care dorea să se căsătorească. Numai că drama acum apare: o eventuală căsătorie ar fi fost un incest, deoarece căpitanul era tocmai copilul lui V. A. Urechia cu Emilia, așadar fratele după tată al Corinei. Dezvăluirea situației a dus la sinuciderea celor doi⁶⁴.

Sunt acestea doar câteva modele și consecințe ale legăturilor întâmplătoare, cazuistica fiind însă aproape nelimitată.

IV. Căsătoria și cuplul familial

Căsătoria este pasul cel mai important în realizarea unui cuplu, în împlinirea umană și socială a individului. Ea este mai mult decât un angajament social, creând un fel de ordine prin care viața indivizilor capătă sens și împlinire. De aceea, mariajul este definit ca locul central de autorealizare, de dobândire a identității, de structurare normativă a realității înconjurătoare⁶⁵. Așa cum arătam la începutul studiului nostru, indivizii găsesc în organizarea matrimonială un principiu de funcționare relativ atrăgător și avantajos, prin căsătorie căutându-se liniștea căminului, un plus de confort și siguranță. Pentru a reveni la Al. Philippide, de pildă, viața de unul singur i se părea o mare durere: „Trăiesc fără nici o mulțămire – îi mărturisea lui Hermann Suchier la 23 septembrie 1894. [...] Să mă însor, n-am cu cine, și apoi nici n-ar putea trăi o femeie lesne cu mine. Neînsurat iar îi rău. De multe ori, când, după o enormă osteneală, mă trezesc cu o mâncare proastă, cu o locuință murdară și cu

⁶¹ T. Chelariu, *Op. Cit.*, p.22.

⁶² P. Comarnescu, *Op. cit.*, p.181.

⁶³ Cf. G. Panu, *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, ed. Z. Ornea, București, Edit. Minerva, 1998, p. 289.

⁶⁴ Vistian Goia, *V. A. Urechia*, București, Edit. Minerva, 1979, p. 33.

⁶⁵ Cf. P. L. Berger, H. Kellner, *Le mariage et la construction de la realite*, în P. L. Berger, *Affrontés à la modernité*, Paris, Centurion, 1980, p. 23-44.

toate acestea cu o risipă de bani colosală, toate mulțămirile spiritului nu sunt de ajuns să mă liniștească”⁶⁶. În schimb, B. P. Hasdeu, după ani de desfrâu, plini de oboseală și dezgust, prin căsătorie s-a regăsit „întreg și luminos”⁶⁷. Anton Naum, melancolic și suferind, de o cumplită timiditate în fața femeilor, ajunsese un burlac toamnă depresiv, predispus chiar la sinucidere. La 53 de ani se va căsători însă cu Ecaterina Pandeli (mai tânără cu aproape trei decenii), viața sa căpătând motivații deosebite, sporind tonusul și ieșirea din izolare, ca să nu mai vorbim de apetitul scriitoricesc. Pe Mihail Sorbul anii de viață boemă îl aduseseră „aproape de neurastenii”, gândind în mai multe rânduri la sinucidere. Șansa supraviețuirii – după cum mărturisește lui M. Dragomirescu – i-a venit prin căsătorie: „Mi s-a prezentat o partidă excelentă pentru «nasul meu» și... am primit. Azi n-am remușcări, ci mulțumiri. Nu mi-am luat povară, ci sprijin. E, după dv. al doilea noroc ce mi s-a ivit în cale și l-am prins”⁶⁸.

În fapt, căsătoria este doar un moment, foarte important, în lungul proces de împlinire umană, de acumulare și de punere în valoare – eventual de reconversie sau devalorizare – a atuurilor dobândite până la o anumită vârstă. Poate că de aceea, pentru indivizii ce urmăresc o ascensiune socială, mariajul nu se face la întâmplare. Referitor la acest lucru, credem că am reușit deja să stabilim, în linii mari, o tipologie a strategiilor matrimoniale la profesorii universitari ai facultăților de litere, pentru intervalul 1864-1944⁶⁹, așa încât nu vom mai reveni aici asupra tuturor problemelor pe care le presupune mariajul. Important de reținut pentru subiectul nostru de acum este existența pentru cei doi viitori membri ai cuplului a unei veritabile „piețe” matrimoniale, ocazii și locuri privilegiate unde se stabilesc legături, se negociază și se realizează diversele tipuri de alianțe. De aceea, intrarea pe piața matrimonială angajează totalitatea persoanei, adică un ansamblu de atribute și cunoștințe, diversele tipuri de capital (de la cel economic până la cel simbolic), dar și „educația”, manierele, relațiile sociale, gusturile etc⁷⁰. Din această perspectivă, a ne ocupa de strategiile matrimoniale, în fond, este o analiză a manierei în care diverși indivizi și-au gestionat aceste tipuri de capitaluri vizavi de alte aturi pe care le pune în joc viitoarea parteneră de cuplu. Astfel, căsătoria poate fi o strategie conștientă sau inconștientă, în strânsă legătură cu originile sociale, educația, stilul de viață etc.

Pentru fiecare individ, decizia de a forma un cuplu presupune așteptarea unei conjuncturi potrivite și dobândirea unor aturi intelectuale și sociale care să reducă decalajul dintre categoria din care provine și cea în care vrea să intre. Afirmarea este valabilă îndeosebi pentru acei intelectuali cu aspirații de promovare pe scara socială și la care se constată, cu prea puține contra-exemple, o evidentă ambiție de a încheia căsătorii avantajoase nu doar în plan sentimental, ci și social. Uneori acest lucru presupune o perioadă de așteptare care duce chiar până la limita celibatului. Așa ar fi cazul lui Samson Bodnărescu (37 ani), T. Antonescu (35 ani), Romulus Cândea (39 ani), D. M. Teodorescu (56 ani), Virgil Bărbat (50 ani), Șt. Bezdechi (36 ani), Anton și Th. Naum, tată și fiu (53 ani), Gh. Giuglea (35 ani), Al. Lapedatu (35 ani), E. Panaitescu (36 ani), D. Popovici (38 ani), Ioachim Crăciun (35 ani), D. Macrea (39 ani) ș.a. Pentru mulți din intelectualii enumerați, importanța meritocrației și a concurenței

⁶⁶ Alexandru I. Filipide în *dialog cu contemporanii*, I, p. 111-112.

⁶⁷ B. P. Hasdeu, *O nevăastă româncă în traiul pămîntesc și-n viața după moarte*, București, Edit. Socec, 1903, p. 10.

⁶⁸ Pavel Țugui, *Mihail Sorbul în corespondență cu Mihail Dragomirescu*, în „Manuscriptum”, XVII, 1986, nr.1, p. 103.

⁶⁹ Lucian Nastasă, *Mécanismes de sélection et d'intégration de l'élite universitaire roumaine. Alliances familiales*, în „Colloquia”. Journal of Central European History, Cluj, III-IV, 1996-1997 [2000], no.1-2, p. 203-217. Vezi, de același, *Strategii matrimoniale în mediul universitar românesc la finele sec.XIX. Cazul Nicolae Iorga*, în vol. *Istoria ca lectură a lumii*, ed. L. Boicu, G. Bădăraș și L. Nastasă, Iași, Edit. Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1994, p. 619-630.

⁷⁰ Vezi A. Desrosières, *Marche matrimonial et structure des classes sociales*, în „Actes de la recherche en sciences sociales”, no.20-21, 1978, p. 97.

tot mai puternice a impus renunțarea la căsătoriile premature care ar fi putut compromite șansele carierei. Evident, pentru fiecare caz în parte există diferențe sesizabile, provenite din diverse motive intime, familiale ori severitatea mare a procesului de impunere pe piața intelectuală. Perioada de așteptare pentru întocmirea unui cuplu este și ea profitabilă – mai ales pentru provinciali, pentru cei ce nu provin din orașul-metropolă unde se înfăptuiesc și de unde se difizează actele de cultură – pentru a se integra mediului de notabilități locale, pentru a-și întinde sfera relațiilor sociale, pentru a se face cunoscut etc. T. Antonescu și P. P. Negulescu, de exemplu, participau la reuniuni, baluri private etc, prospectând oferta pieții matrimoniale, purtând discuții interesante cu fete provenind din vechea aristocrație locală, cel dintâi nefiind însă lipsit de suferințe intime, generate tocmai de condiția sa socială modestă, dar și datorită aspectului fizic pe care-l considera neatrăgător⁷¹. Mai mult chiar, în 1895 T. Antonescu îi scria lui M. Dragomirescu că „aici, la Giurgiu, am ajuns cavaler la mare preț. De pildă, am primit, negreșit prin mama, propuneri de căsătorie de la o fată, vroi să zic de la tată-său, cu zestre de 10000 (zece mii) lei și 2000 trusouri. Și este mă o fată urâtă... de la căcat te poți uita, la dânsa ba. Altă propunere, mai bună, a venit din partea unei mame de high-life d-aici. Ce e drept, fata e prea frumoasă, dar pretenții multe și cam... săracă. Nu mă prinde pe mine cu una cu două”⁷².

Așa cum am subliniat, această așteptare nu constituie o conduită general valabilă. Anumiți indivizi de origine modestă (dar nu numai), fideli normelor din familiile lor, nu ezită să realizeze căsătorii precoce, dacă-i raportăm la vârsta mariajului altor congeneri. Nicolae Iorga s-a căsătorit întâia oară la 19 ani; Calistrat Hogaș la 21 ani; Vasile Burlă la 22 ani; Șt. Mateescu la 19 ani ș.a.

Sintetizând, putem afirma că, în afara sentimentelor, o uniune flatantă și cucerirea unei frumoase dote sunt și ele criterii în traseul realizării unui cuplu. Căsătoria permite dezvoltarea unui sistem de schimb inter-familial bazat pe reciprocitate (potențială), în care funcția de asigurare nu este deloc neglijabilă. Prin căsătorie se pătrunde într-o rețea de obligații și loialități, aceasta angajând capitalul simbolic colectiv al familiei și reprezentând un eveniment decisiv pentru reproducerea unui patrimoniu inseparabil material și simbolic. În felul acesta se realizează o unitate ce pune în comun diversele resurse.

Așadar, o căsătorie bună înseamnă garanția numelui, onoarea, capitalul simbolic al familiei, integrarea într-un grup. Din această perspectivă, de exemplu, unul din elementele care s-au bucurat de o mare atenție din partea multor intelectuali a fost numele de familie al soției și eventualul titlu. Numele este acela care permite descendenților unei familii „aristocratice” sau cu un mare prestigiu social (politic) de a crede în existența unor diferențe esențiale între *ei* și *ceilalți*. Numele poartă grandoarea și calitatea unei familii, evocă trecutul, relațiile cu alte familii, ceea ce angajează onoarea și respectul. V. A. Urechia, de pildă (al cărui nume patronimic adoptat abuziv, „Urechia”, îi oferea sentimentul unei legături cu așa-zisul strămoș boier și cărturar din sec.XVII, Grigore Ureche), se căsătorește în 1857 la Paris cu Françoise Plano, fiica doctorului de Plano, medic al reginei Izabela a Spaniei. Sunt explicabile astfel inhibițiile fiului de clucer din Piatra Neamț când s-a trezit înconjurat de atâtea rude bogate din Paris, Madrid, Londra ori New-York, „care vorbeau de milioane”⁷³. Și ca să nu ne depărtăm de această familie, fiica lui V. A. Urechia din a doua căsătorie, Corina, va deveni în 1882 soția lui Eugen Rizu, profesor universitar și decan al facultății de medicină din Iași, acesta din urmă căpătând ca dotă casele socrului din capitala Moldovei, bijuterii în valoare de 3837 lei/aur, garderobă, trusou și alte bunuri de 5450 lei⁷⁴. Deși Al. Macedonski

⁷¹ T. Antonescu, *Jurnal*, manuscris citat.

⁷² T. Maiorescu și prima generație de maioreșceni, p. 481.

⁷³ V. A. Urechia, *Din tainele vieții*, în „Apărarea națională”, I, 1900, nr. 161, p. 1.

⁷⁴ Vezi *Arh. St. Iași, Căsătorii*, dos. 110/1882. Eugen Rizu, cu zece ani mai în vârstă decât soția, era fiul spătarului Grigore Rizu. Corina a divorțat la scurt timp datorită brutalității soțului.

pare să fi detestat ideea de căsătorie, dintr-o părere nu prea bună despre femeie, nu rezistă tentației de a face o bună „alianță”, poate din snobism, dar și pentru a scăpa de povara grijilor zilnice. Se căsătorește în 1861 cu Ana Rallet-Slătineanu (cu un arbore genealogic impresionant, coborât în exces până la familia Cantemir), primind ca dotă bunuri mobile și imobile în valoare de 32000 lei, zestre de-a dreptul impresionantă la vremea aceea⁷⁵; va reuși totuși, printr-o viață boemă și nechibzuită, la care se adaugă întreținerea copiilor mulți pe care i-a avut, să „falimenteze” și să trăiască din expediente ocazionale, alături însă de o soție devotată și afectuoasă. Duiliu Zamfirescu va cunoaște încă din primul an petrecut la Legația română din Italia pe Henriette, fiica senatorului și bancherului Antonio Allievi, care îi va aduce ca zestre 110000 franci cheș și o cincime dintr-o proprietate, locuind la socrul său, într-un palat de secol XVI în apropierea Forului Traian, înconjurat de colecții prețioase de artă, frecventând înalta societate din Roma etc⁷⁶. Sau Ilie Bărbulescu, a cărui soție îi adusese „o zestre de care era foarte mulțumit – un mic hotel confortabil, în parcul de la Sinaia”, având o situație materială de „om bogat”⁷⁷. G. Călinescu s-a căsătorit cu Alice Elisabeta Trifu, ai cărei părinți aveau în București o mare suprafață de pământ ce acoperea aproape tot cartierul Floreasca de astăzi, unde au creat o fermă ce producea un venit apreciabil (se ocupa cu creșterea vitelor, legumicultură, avea grajduri cu cai de curse), și pe care mult mai târziu își va construi casa George Călinescu. În 1915, la căsătoria lui Eugen Lovinescu, fiul profesorului Vasile Lovinescu, cu profesoara de franceză Ecaterina, fiica proprietarului Gh. Gr. Bălăcioiu, dota primită a fost o rentă anuală de 2000 lei, perpetuă, plus trusoul complet de 8000 lei, „precum și orice avere viitoare mobilă și imobilă sub orice titlu” ar dobândi-o soția⁷⁸.

Cazul lui Mateiu I. Caragiale este și el suficient de cunoscut pentru a nu insista prea mult. Atât doar de reținut aici, faptul că, umilit prin actul nașterii sale – ca produs al unei legături nelegitime dintre I. L. Caragiale și Maria Constantinescu –, Matei își construiește din mitul nobiliar un univers paralel cu realitatea. În plus, se va căsători cu Maria Sion, fiica lui G. Sion, de la care va primi moșia Elisa-Stoenești (Sionu), pe care o va înzorzona cu diverse însemne heraldice, drapelul unguerești etc⁷⁹. Astfel, prin căsătorie, a căpătat un titlu și a devenit moșier și rentier.

Deși ne-am oprit disproporționat asupra acestui aspect, trebuie totuși menționat faptul că forța numelui se manifestă într-un cerc mult prea restrâns, contribuind doar în mică măsură (dar contribuie) la procurarea unor beneficii simbolice. Când vorbim de prestigiul numelui nu ne referim în primul rând la familiile veritabil aristocratice, întrucât în România este prea greu de definit acest lucru după valul de „înnobilări” din sec.XVIII și începutul lui XIX. Avem de-a face cu o așa-zisă nobilime de titluri, adeseori cumpărate. Orgoliul numelui – simbolul apartenenței la o familie cu lungă istorie – se poate transforma în crispă, în delăsare etc, pentru cine crede că el face totul.

Pentru intelectualii cu aspirații de a ocupa o poziție socială, ca și pentru oamenii politici, mariajul este foarte important deoarece prin el se lărgeste rețeaua de influență socială. În mediul intelectual selecția se face pe baza principiului meritocratic, al talentului, dar acesta acționează de regulă eficient numai în contextul integrării într-o rețea socială (sau grup) cu interese foarte bine conturate. Referindu-se la un coleg de profesorat, Sextil Pușcariu îi scria lui I. Bianu în 1927: „Colegul meu [Emil] Panaitescu mă roagă să-l recomand Academiei ca urmaș al lui Pârvan la Școala din Roma. L-aș recomanda cu mai multă insistență dacă l-aș ști mai muncitor și mai însuflețit. Avantajele pe care le are asupra altora sunt însă legăturile lui

⁷⁵ A. Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, p. 242-243.

⁷⁶ M. Gafița, *Duiliu Zamfirescu*, București, Edit. pentru literatură, 1969, p. 290-291.

⁷⁷ Cf. I. Petrovici, *De-a lungul unei vieți*, București, Edit. pentru literatură, 1966, p. 271.

⁷⁸ Cf. C. Popescu-Cadem, *E. Lovinescu – dosar biografic*, în „Manuscriptum”, XII, 1981, nr. 4, p. 152.

⁷⁹ În ajunul căsătoriei lui Maria Sion, Mateiu I. Caragiale își „fabrică” un certificat de naștere ce indica Tușnadul ca localitate natală, mama sa domiciliind în... Viena.

personale – și prin socrul său – cu cercurile din Roma, unde a petrecut aproape doi ani și felul lui simpatic de a se prezenta. Și din punct de vedere științific sunt sigur că nu ne va face de rușine, dar nici că va putea continua moștenirea lui Pârvan⁸⁰. Și într-adevăr, Emil Panaitescu se căsătorise din 1925 cu Maria-Sofia Lahovary-Krețulescu, al cărei tată, Al. Em. Lahovary, era ministru al României la Roma (1917-1928). În afara unor exemple invocate mai sus, am mai putea aminti aici mariajele lui Petre Andrei (cu Maria Tulbure, cumnata lui C. Meissner), Mihai Berza (cu Ana, fiica lui Al. Tzigara-Samurcaș), I. Bianu (cu Alexandrina Băicoianu, rudă și cu N. Xenopol, șef de cabinet al lui I. C. Brătianu), I. Bogdan (cu Maria Colțescu), P. Caraman (cu Alice Sibi), I. Crăciun (cu Ana Vaida, cumnată cu Al. Vaida-Voievod), S. Dragomir (cu Flora Bonciu, rudă cu Vasile Goldiș), P. Eliade (cu o soră de-a lui Spiru Haret), Gh. Giuglea (cu Maria Haneș, deci rudă cu Ov. Densusianu), O. Goga (întâia oară cu Hortensia Cosma, al cărei tată era unul din cei mai influenți și bogați oameni din Ardeal), Ed. Gruber (cu Virginia, fiica Veronicăi Micle), N. Lascu (cu Victoria Borza, fiica universitarului), C. Marinescu (cu Zoe Balș), Aurel Pampu (cu Elena, fiica lui Virgil Bărbat), P. Rășcanu (cu Aglaia, fiica colonelului C. Lagna, aghiotantul lui Al. I. Cuza), I. D. Ștefănescu (cu Margareta, fiica lui Al. Vlahuță), Al. Tzigara-Samurcaș (cu Maria Gr.Cantacuzino) ș.a., care, chiar și la numai simpla enumerare, par a spune multe.

Căsătoria este și ea așadar o strategie de investiție, oricât ar părea cuvântul de reprobabil, pentru că investițiile nu sunt neapărat de natură financiară, socială, politică sau culturală, ci mai ales sufletească. Putem vorbi în termeni de investiție, fără a putea reconstitui vreodată (sau doar prea puțin) quantumul diverselor atuuri ce intervin în luarea unei decizii, dar nici ceea ce înseamnă calitățile morale și spirituale ale soției. Oricare ar fi reușita profesională a indivizilor, aceasta nu poate deveni și o reușită socială dacă nu i se asociază o strategie matrimonială conformă normelor dominante.

Pe de altă parte, căsătoria nu este doar o afacere personală, privată, ci și de grup. Referitor la acest ultim aspect, se cuvine să ne oprim asupra cercului Junimii și a celor grupați în jurul lui T. Maiorescu, grup ce coordona o adevărată politică în această direcție. Cazul relației dintre M. Eminescu și Veronica Micle este deja mult prea celebru pentru a mai insista asupra lui. T. Maiorescu, I. Negruzzi, până și I. Creangă, s-au opus intenției lui Eminescu de a se căsători cu aceasta.

Am menționat deja pe Ștefan Vârgolici care, prin 1871-1872, avusese relații amoroase cu o tânără văduvă, legătură din care se născuse un copil. În momentul în care Vârgolici s-a crezut dator să legitimeze poziția lui și a femeii prin căsătorie, liderii junimiștilor ieșeni l-au împiedicat să facă această căsătorie, deși aproape totul era aranjat pentru mariaj. Iată cum relatează G. Panu acest fapt: „*Junimea* s-a ocupat imediat de această eventuală căsătorie”; „prindeam fără voia mea bucăți de fraze schimbate între d-nii Maiorescu, Negruzzi și Pogor, conversație în care figura înăcrită și severă a d-lui Maiorescu trăda o dezaprobare formală”. „Șefii *Junimei*, nu știu din ce cauză, sfătuiră și insistară pe lângă Vârgolici să nu contracteze această căsătorie, și acesta, cu toată dragostea ce avea pentru tânăra văduvă, se supuse *Junimei* și legăturile fură rupte definitiv”. „*Junimea* se amesteca în asemenea chestii delicate, de câte ori era vorba de un membru influent, și rar se întâmpla ca ea să nu izbutească”⁸¹. Evident, partida era sub așteptările șefilor junimiști, Șt. Vârgolici căsătorindu-se finalmente cu Natalia Alcaz⁸², dintr-o familie ridicată la boierie de Ioniță Sandu Sturdza, iar după moartea acesteia luând de nevastă pe vara ei, Elena Tiron, dintr-o familie ce curprindea mai mulți intelectuali locali.

Junimistul Vasile Burlă se căsătorește în 1872 cu Matilda Caterina Cugler, fiica arhitectului ieșean, de origine austriacă, Carol von Cugler, a cărui soție începuse să publice

⁸⁰ *Scrisori către I. Bianu*, III, ed. Marieta și Petre Croicu, București, Edit. Minerva, 1976, p. 631.

⁸¹ Cf. G. Panu, *Op. cit.*, p. 289.

⁸² Părinții acesteia erau Costache Alcaz și Ecaterina (născută Bucur). Vezi *Arh. St. Iași, Căsătorii*, 16/1879.

versuri în „Convorbiri literare” încă din 1867. Tomnatecul junimist A. Naum se va căsători în 1883 cu Ecaterina, fiica căpitanului Iancu Pandali, la sfatul și insistențele lui Gr. Buiuclu, junimist și intim al lui Maiorescu. Când Teohari Antonescu înștiințează pe T. Maiorescu despre intențiile sale matrimoniale – căsătoria cu Eugenia Vârgolici, fiica celui invocat mai sus –, acesta felicită pentru alegere și logodnă, la care mai adaugă câteva elemente ce dezvăluie preocupările lui: „Îți poți închipui că nu m-am înstrăinat cu desăvârșire de ceea ce privește pe vechii noștri junimiști din Iași, cu toată strămutarea mea din acest frumos oraș; și așa am aflat de la prieteni că d-ra Vârgolici este inteligentă și cuminte, este frumoasă și este prea tânără. Că este inteligentă și cuminte – aceasta e principalul; că e frumoasă, e un accesoriu: orice om inteligent are frumusețea sa proprie, tocmai prin expresia inteligenței; că e prea tânără, e un defect care se îndreptează zi cu zi. Bine ai făcut!”⁸³.

T. Maiorescu a avut un rol important și în căsătoria lui M. Dragomirescu, în 1898, cu Adelina (Ada) Poenaru. Deși părinții Adelinei și sora ei Ana⁸⁴ erau contra căsătoriei celor doi până prin 1897, intervenția liderului junimist (aflat în relații apropiate cu familia Poenaru) a dus la finalizarea proiectului matrimonial. P. P. Negulescu, aflat în 1898 la Abbazia împreună cu familia Maiorescu, a cunoscut pe Mariette Dabija, și deși soția mentorului său îl „împingea” spre o căsătorie, acesta – cu delicatețe – tot refuza pe motiv că mama fetei era bolnavă psihic și exista riscul ca și descendenții să aibă aceleași manifestări. Doar când s-a pus în discuție averea fetei (moșia Davideni, cu un venit de 18000 lei pe an), Negulescu a acceptat discuțiile preliminare pentru logodnă⁸⁵.

Însă cazul lui I. Al. Brătescu-Voinești este mai mult decât revelator. Remarcat de Maiorescu pentru talentul și inteligența sa, l-a avut mereu în preajmă, purtându-l prin călătorii în străinătate pe cheltuiala sa, veghindu-i formația, publicându-i creația literară, introducându-l în înalta societate, asigurându-i un post de magistrat etc. Însă când Maiorescu i-a propus să ia în căsătorie o nepoată de-a soției sale, pe Maria Racotă, Brătescu-Voinești a refuzat tranșant, din clipa aceea rupându-se orice legătură dintre cei doi, deși mai mulți ani la rând tânărul discipol a încercat să-i recâștige afecțiunea.

Așa cum de la sine se înțelege, procesul de realizare a unui cuplu ascultă de niște ritmuri nu lipsite de semnificație, dar și de niște modele, moștenite sau însușite prin imitație.

IV.1. Etape spre căsătorie

Există o adevărată scenografie în ce privește modul în care pot face cunoștință doi parteneri. Sub acest aspect, trebuie menționat că intervin o sumă de elemente ce țin de tradiție, de evoluția libertății relațiilor dintre sexe, de conjunctură etc, foarte importante fiind însă, în primul rând, calitățile viitorilor parteneri. Dincolo de aspectul fizic, care inconștient mereu intră în calcul (deși adeseori contestat), educația tinerei fete constituie un atu important.

Eugenia Frangolea, viitoarea soție a lui Samson Bodnărescu, a studiat prin anii '70 ai veacului XIX la Gotha și Berlin, lucru nu tocmai uzual la vremea aceea. Elena Bacaloglu a urmat cursurile de la Collège de France și Sorbona, devenind pentru scurt timp (1902-1904) soția lui Ov. Densusianu. Adelina Poenaru (1870-1919), viitoare soție a lui Mihai Dragomirescu, vorbea încă de mică trei limbi: româna, greaca și franceza, mai apoi însușindu-și bine greaca veche, engleza, italiana și germana. Prin 1880, de exemplu, Adelina a cunoscut

⁸³ Apud T. Antonescu, *Jurnal*, manuscris citat, însemnarea din 15 martie 1899.

⁸⁴ Părinții Adelinei erau Nicolae și Lucia Poenaru. Mama fetei era de origine franceză, bunicul Luciei, arhitectul Pierre-Charles-L'Enfant, fiind cel care a ridicat planurile orașului Washington. Din frații și surorile Adelinei se cuvine a fi reținuți Constantin Poenaru-Căplescu (1874-1948), renumit chirurg și Ana Poenaru (1864-1948), căsătorită cu maiorul Ion Ollănescu, fratele lui Dumitru Ascanio-Ollănescu.

⁸⁵ Cf. T. Antonescu, manuscrisul citat.

pe Eminescu prin saloanele literare din București ale Mitei Kremnitz, M. Miller-Vergy, Ioachim Pompilian, ale mamei ei (Lucia Poenaru) ș.a., saloane frecventate și de Titu Maiorescu. Prin 1880-1883, Eminescu a dedicat Adelinei poezia *Apari să dai lumină*, publicată apoi de M. Dragomirescu în „Convorbiri literare” din 1 iunie 1895⁸⁶. În 1891 merge la unul din Institutele din Oxford pentru a studia literatura engleză (traduce *Othello* în franceză), continuându-și apoi studiile la Sorbona, unde aprofundează istoria filosofiei la îndemnul lui T. Maiorescu, la Bruxelles și Liège, după care se întoarce în țară (1897). În intervalul 1891-1897 Adelina Poenaru a redactat un *Jurnal*, deosebit de interesant sub aspectul educației unei tinere fete de origine socială elevată, dar mai ales în ce privește relația pre-maritală cu viitorul soț⁸⁷.

Ștefaniei Dobrogeanu Gherea, fiica lui C. Dobrogeanu-Gherea și viitoarea soție a lui Paul Zarifopol (căsătoriti în 1902), încă din copilărie i s-a cultivat gustul pentru muzică, fiind trimisă la studii muzicale în Germania și ajungând o înzestrată pianistă. În 1897, pe când se afla la conservatorul din München, tatăl îi recomanda o sumă de autori pe care „orice om cult trebuie să-i cunoască”, nelipsind Shakespeare, Dickens, G. Eliot, Goethe, Schiller, Heine, Lessing, Tolstoi, Dostoievsky, Manzoni, Salvatore Farina ș.a., avertizând-o totodată să nu judece „viața reală după romane”⁸⁸. Sextil Pușcariu oferă de altfel într-unul din volumele sale de memorialistică un portret copleșitor în ceea ce privește calitățile Ștefaniei⁸⁹. Pe aceleași coordonate, se mai cuvin a fi menționate Venturia Nicolau (căsătorită mai apoi cu Onisifor Ghibu), cu studii muzicale la Viena și Paris, ca elevă a Féliei Litvinne, devenind o bună pianistă și cântăreață de lieduri, fiind acompaniată într-un concert la Ateneul Român, în 1925, de G. Enescu, cu multe înregistrări pe disc etc; Cella Delavrancea, fiica lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea, mult prea cunoscută pentru a insista aici⁹⁰. Și tot S. Pușcariu reconstituie într-o vastă și impresionantă sinteză de istorie familială, recent publicată, o frescă impecabilă nu doar de genealogii, ci a femeilor, cu toate atributele lor, în primul rând de educație⁹¹.

Sau cazul poetei Matilda Cugler-Poni, fiica arhitectului Carol von Cugler și viitoare soție, mai întâi, a filologului Vasile Burlă, apoi a universitarului Petru Poni, care a primit în familie o educație deosebit de aleasă, împlinită prin lecturi sistematice din literaturile germană, franceză, italiană și română, educație transmisă și fiicelor ei Lucia, Viorica și Margareta. Totodată, a fost una din puținele femei care au făcut carieră literară prin intermediul „Convorbirilor literare”, publicând versuri lirice, în care motivul iubirii, al dragostei neîmplinite, este dominant. Iulia Hasdeu ar fi un alt bun exemplu, fiind deosebit de sensibilă, aflată mereu sub supravegherea tatălui ei. Chiar și când aceasta se afla la Paris, scria săptămânal savantului, făcându-i un raport detaliat asupra activității (lecturi, succese, întâlniri, alimentație etc). Era o fată ce refuza tentațiile și frivolitățile vârstei, trăind în izolare împreună cu mama sa și studiind din greu, ca studentă la Paris trebuind să concureze cu colegi francezi deosebiți, din care unii au devenit celebri, precum André Bellesort sau Abel Rey. Nu trebuie să oitem nici pe Ana Conta (sora lui Vasile Conta), viitoarea soție a lui George Kernbach, cu pseudonimul de Gheorghe din Moldova, la care se mai pot adăuga o sumedenie de alte exemple feminine cu o excepțională educație.

Un important document pe baza căruia se poate reconstitui ambianța familială și intelectuală în care s-a format de tânără o fată de familie „bună” este „Albumul” Maricăi Sion (fiica lui Gh. Sion, autorul unui volum de *Suveniruri contimpurane*, și viitoarea soție a lui

⁸⁶ Vezi Elena Cerchez, *În jurul poeziei „Apari să dai lumină”*, în „Manuscriptum”, 1/1990, p. 27-29.

⁸⁷ Fragmente în „Manuscriptum”, 4/1989, p. 176-179. La BCS București se află corespondența dintre M. Dragomirescu și Adelina (sute de scrisori), în parte publicate în „Manuscriptum”, 4/1989, p. 167-175.

⁸⁸ Corin Grosu, *C. Dobrogeanu-Gherea. Scrisori familiale*, în „Manuscriptum”, II, 1971, nr. 1, p. 72.

⁸⁹ S. Pușcariu, *Op. cit.*, p. 114-125.

⁹⁰ Pentru ambele vezi Cella Delavrancea, *Dintr-un secol de viață*, București, 1987.

⁹¹ S. Pușcariu, *Spîta unui neam din Ardeal*, ed. Magdalena Vulpe, Cluj, Edit. Clusium, 1998. Volumul conține o impresionantă cantitate de fotografii de epocă ale femeilor.

Mateiu I. Caragiale), obicei frecvent începând cu mijlocul sec.XIX⁹². Sunt de asemenea evidente posibilitățile de educație la o tânără de la începutul sec.XX prin cazul lui Alice Steriade (devenită prin căsătorie Voinescu), cu studii de filozofie la București (licențiată în 1908) și un doctorat la Paris despre școala neokantiană de la Marburg și idealismul critic (în 1913), ajunsă profesoară la conservatorul din București, după ce a eșuat în ocuparea catedrei de filozofie de la Universitate pe motiv că era...”femeie”⁹³. Cornelia Brediceanu, cu studii liceale la Laussane și Brașov, apoi absolventă de medicină la Viena, provenea dintr-o familie de intelectuali ardeleni, avocați și diplomați, cu înclinații artistice, în casa căreia se perindau frecvent personalități precum Aurel C. Popovici, Ion Popovici-Bănățeanul, Traian Vuia, Valeriu Braniște, Sever Bocu, Filaret Barbu ș.a.

De altfel, progresele realizate la noi de mișcarea feministă, mai evidente după 1900, potențate îndeosebi de evenimentele primului război mondial, în timpul căruia femeile au fost antrenate în cele mai diverse câmpuri de activități socialmente organizate pentru a înlocui pe cei aflați pe front, au schimbat atitudinea și importanța lor în societate. Acestea sunt tot mai mult prezente în mediile universitare, ajungându-se la sfârșitul perioadei interbelice să fie predominante numeric îndeosebi în cadrul facultăților de litere și filosofie. În plus, epoca dintre cele două războaie se caracterizează printr-o mai mare libertate a relațiilor dintre sexe, un mai mare grad de exprimare și de independență al femeii etc.

Sub acest ultim aspect și al fizionomiei unei tinere cu aspirații elevate sunt demne de reținut însemnările jurnaliere ale lui Jeni Acterian, o ființă deosebit de inteligentă care s-a mișcat în preajma lui Emil Cioran, Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Botta, P. Comarnescu, C. Noica ș.a., într-o epocă în care statutul femeii se ameliorase considerabil⁹⁴. Magda Isanos, cu studii de drept făcute la Universitatea din Iași (1934-1938), poetă mult apreciată, căsătorită pentru scurt timp cu Eusebiu Camilar. Sau enigmatică Alice Călugăru, ori mai puțin cunoscuta azi Lucie Alioth-Karadža, de o inteligență și cultură deosebită, dar nefructificată; Lucia Mantu, plină de mister și rafinament literar, în preajma căreia se înnobilau M. Sadoveanu, G. Ibrăileanu, G. Topârceanu ș.a.; Cella Serghi; Henriette Yvonne Stahl, scriitoare de limbă română și franceză, sensibilă și mult apreciată, sunt doar câteva exemple.

Cu alte cuvinte, prea puține din partenerile de viață ale intelectualilor români au avut la intrarea în cuplu ceea ce numim astăzi doar studii medii, majoritatea bucurându-se de o bună educație. Evident, nu trebuie să omitem nuanțele ce se impun pentru a doua jumătate a secolului XIX, când marea majoritate a fetelor de familie bună frecventau pensioanele, destul de numeroase în epocă și cu obiective ce vizau o paletă foarte largă de aspecte ale educației tinerelor fete, în care nu era neglijată nici viața socială și familială.

Nu trebuie însă să omitem nici existența în viața intelectualilor români a unor parteneri de cuplu mai puțin instruiți prin intermediul școlilor, ceea ce nu exclude pentru acestea existența unor calități și cunoștințe intelectuale demne de luat în seamă. Soția lui B. P. Hasdeu, Iulia, nu pare să fi urmat nici măcar un pension, însă contemporanii au fost mereu impresionați de inteligența și cultura ei, probabil de autodidact. Eugenia Vârgolici, soția lui Teohari Antonescu, a rămas doar cu studiile liceale încheiate, datorită căsătoriei realizate la 18 ani; prima soție a lui Cezar Petrescu, Marcela Petrea, provenea dintr-o familie modestă și abia ieșise din adolescență, și deși a murit tânără, scriitorul i-a purtat tot restul vieții o tandră aducere aminte.

S-ar mai cuveni spuse aici câteva cuvinte despre funcția mamei în pregătirea fiicei pentru viitoarele ei îndatoriri de soție și mamă. În afara rolului educativ ce-l are, tot ea este

⁹² M. N. Rusu, *Suveniruri de salon*, în „Manuscriptum”, IV, 1973, nr. 3, p. 184-187.

⁹³ În perioada interbelică era în relații cu F.Mauriac, André Gide, Roder Martin du Gard (cu care era în corespondență), A. Malraux, H. Focillon, Charles du Bos ș.a.

⁹⁴ Jeni Acterian, *Jurnalul unei ființe greu de mulțumit*, ed. Arșivar Acterian și Doina Uricariu, București, Edit. Humanitas, 1991.

cea care se impune masiv în centrul imaginii viitorului cuplu și organizează scena întâlnirilor, viața în doi în perioada imediat următoare căsătoriei etc. Așadar, mama este agentul conservator al uzajelor sociale și totodată agentul activ al politicilor matrimoniale. Cu ocazia prezentărilor ea este regizorul și scenograful. Ea determină și învață fiica cum să se îmbrace, cum să privească, cum și ce să vorbească etc – îi impune atribute apte să creeze o bună imagine în ochii pretendentului. Alături de părinți, bunicii, unchii și mătușile, prietenii de familie joacă un rol deloc neglijabil în procesul matrimonial, îndeosebi în ceea ce privește colecta de informații privind potențialii pretendenți. După moartea lui Ioan Lapedatu, Aron Densusianu (naș de cununie al acestuia, stabilit apoi la Iași) mediază recăsătoria văduvei Lapedatu (care avea deja doi copii⁹⁵) cu scriitorul și esteticianul Ioan Pop Florantin, membru al Junimii, și el la a doua însurătoare. Pe de altă parte, P. Comarnescu nu ține seama de sfaturile prietenilor (C. Noica, M. Eliade, M. Vulcănescu) de a nu se căsători cu Gina Manolescu-Pincas, sfaturi date nu din invidie pentru că tatăl acesteia ar fi ministru, ci pentru că în mod real era o ușurată și aventurieră, chiar și după căsătorie înșelându-l cu N. D. Cocea. În același timp, după cum mărturisește în *Jurnalul* său, P. Comarnescu era „tolerat de mama ei, socotit rezervă bună de tatăl ei vitreg, dl. Pincas, om fără viitor ca intelectual, de tatăl ei, dl. ministru Manolescu-Strunga; și alții care cred că eu vreau să mă lansez prin el!”⁹⁶.

De asemenea, frații, recunoscând funcția emancipatoare a căsătoriei pentru fete, contribuie la realizarea unor căsătorii rezonabile. Sub acest aspect este de reținut atitudinea lui I. Bogdan în proiectul matrimonial al colegului său de profesorat, N. Iorga, care se va căsători cu Ecaterina Bogdan, sora slavistului⁹⁷ sau a lui D. I. Suchianu, prieten și coleg de pensiune cu M. Ralea la Paris în 1919-1922, sora celui dintâi devenind soția lui Ralea (o vremea, înainte de căsătorie, locuind și ea ca studentă în aceeași pensiune pariziană)⁹⁸.

Invocam mai sus existența unei piețe matrimoniale, cu cereri și oferte, cu negocieri etc. În primul rând, fata este plasată în anumite spații ale pieței matrimoniale, până pe la 1918 foarte bine definite. Existau totodată intermediari care făceau aranjamentele, stabileau modalitățile și locurile de întâlnire pentru cei doi, care fructificau diverse activități mondene pentru a pune în relație doi tineri etc. Sub aspectul modalităților de a face cunoștință, există practic o infinitate de exemple, specifice fiecărui caz aparte, și care ar face dificilă enumerarea lor aici. Importante însă sunt locurile care facilitează întâlnirea, cunoașterea reciprocă incipientă, cea care să genereze declicul: la masă, invitații într-o familie, excursie (între rude sau prieteni); cursuri de dans; baluri și serate, ceremonii (o nuntă, de exemplu), prin toate acestea putându-se controla relațiile dintre sexe. Istoricul Ioan Ursu, de pildă, și-a cunoscut soția fiind invitat la Câmpulung la căsătoria lui Romulus Grigorescu, unul din fiii gen. Eremia Grigorescu, cu o nepoată a lui A. D. Xenopol (Ursu fiind în excelente relații cu istoricul ieșean). În calitate de cavaler de onoare a avut ca parteneră pe viitoarea lui soție, Lucreția Grigorescu, fiica generalului. C. C. Giurescu a fost profund impresionat de fiica lui Simion Mehedinți, cu prilejul unei excursii pe Dunăre, în 1920, cunoscând-o mult mai bine în urma vizitelor ce le făcea tatălui acesteia, care – asemeni lui Maioreșcu – invita acasă pe cei care-i prețuia.

Pentru intelectuali, mediul studențesc este de obicei unul din locurile privilegiate unde se realizează cuplurile. De pildă, Garabet Ibrăileanu și-a cunoscut soția în 1895 (abia terminase facultatea și era doctorand), cu prilejul unei excursii pe Ceahlău organizate de studenții facultății de științe din Iași. În grup erau și două fete, una din ele, Elena, studentă,

⁹⁵ Celebrul economist I. I. Lapedatu și istoricul Al. Lapedatu.

⁹⁶ P. Comarnescu, *op. cit.*, p. 111.

⁹⁷ Vezi Lucian Nastasă, *Strategii matrimoniale în mediul universitar românesc la finele sec. XIX. Cazul Nicolae Iorga*, în vol. *Istoria ca lectură a lumii*, ed. L. Boicu, G. Bădărău și L. Nastasă, Iași, Edit. Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1994, p. 619-630.

⁹⁸ Tatiana Slama-Cazacu, *Pe urmele lui Mihai Ralea la Paris*, în „Manuscriptum”, XII, 1981, nr. 3, p. 30-34.

era sora unui prieten al lui Ibrăileanu, Mihai Carp (care publica în „Evenimentul literar” cu pseudonimul M. Dafin). Ibrăileanu a stat mereu în preajma Elenei, fără însă a-i face vreo mărturisire sau declarație; doar atât, îi acorda o atenție mult mai mare decât celorlalte persoane. În toamna aceluiași an, Elena Carp trebuia să participe la un Congres studentesc la Câmpulung-Muscel, ca membră a delegației ieșene. Ibrăileanu se hotărâște să plece și el, cumpărând o ladă de felurite bunătăți (inclusiv lichioruri), grupul ieșenilor mergând într-un compartiment de clasa a III-a și chefuind toată noaptea (ceea ce Ibrăileanu nu prea făcea). La Congres, Garabet și Elena nu prea și-au făcut simțită prezența, ambii plimbându-se pe străzile Câmpulungului, iar după încheierea lucrărilor cei doi nu s-au întors la Iași, ci au preferat o excursie la Rucăr. Reveniți într-un târziu, Ibrăileanu nu s-a mai dus la Buhuși, ci rămâne la Iași, unde vizitează aproape zilnic pe prietenul și colegul Mihai Carp, în fapt fiind un mijloc de a-și vedea iubita cât mai des. Cam în aceeași perioadă, înmânează fetei o epistolă-declarație, cu o lungă autobiografie și propunerea bruscă de căsătorie. Este un document al celui fără familie și care aspira spre o viață de cămin, stabilitate, sentimente etc. După câteva zile fata, realistă, i-a explicat că planul ei este de a se mărita după licență și după ce-și va face o carieră. Dispus să aștepte, Ibrăileanu își manifestă romantismul făcând lungi plimbări cu Elena, fără știrea părinților ei. O aștepta de la diversele meditații pe care aceasta le acorda, conducând-o până aproape de casă. Intențiile matrimoniale ale celor doi au fost aduse și la cunoștința familiei preotului Gh. Carp, ceea ce le va da mai multă independență, făcând multe excursii etc, pentru ca abia în 1901 să se officieze și căsătoria. Aceste evenimente, mult mai în detaliu, sunt redată chiar de Elena într-un fragment memorialistic⁹⁹.

Așadar, frecventarea aceluiași medii formative, sociabilitățile impuse de mediul universitar (prin simpla colegialitate) au determinat realizarea celor mai multe cupluri. Hugo Friedman, în amintirile lui, evocă aspectul pentru perioada de la începutul secolului XX: Maria Solomonescu căsătorită încă din vremea studiilor cu filosoful I. Petrovici, Lucia Walter căsătorită cu D. Caracostea, Șt. O. Iosif cu Natalia Negru, evocând încă alte 8-9 cazuri de asemenea cupluri¹⁰⁰. La fel, N. I. Apostolescu s-a căsătorit cu Zoe Braviceanu, colegă de facultate și mai în etate decât el cu doi ani. C. Beldie și Cora Irineu, între care au existat legături sentimentale durabile și stimulative, au fost colegi de serie la aceeași facultate. Deși Cora s-a sinucis din motive nici până acum elucidate, la numai 36 de ani, Beldie i-a păstrat o vie amintire și afecțiune, la fel cum elogioși au fost la adresa ei Camil Petrescu, Isabela Sadoveanu, Perpessicius ș.a. Nichifor Crainic și-a cunoscut viitoarea soție în redacția unei reviste, aspectul ei fizic fiind determinant. Fără preliminarii, un coleg de cămin (cumnat al fetei) i-a aranjat în următoarea săptămână o invitație la potențialii socri, prilej cu care Crainic a și cerut-o de soție. Orice reticență a părinților s-a evaporat din clipa în care tânărul a declarat că nu are pretenții la zestre, la scurt timp având loc cununia, naș fiindu-i Gala Galaction¹⁰¹.

Relația dintre Lucian Blaga și Cornelia Brediceanu s-a fundamentat în 1916 la Viena (deși din vedere o cunoștea încă din anii de liceu la Brașov, 1912-1914), unde ambii erau studenți, el la filosofie, ea la medicină. În *Hronic*, Blaga relatează întâlnirea lor în sala de lectură a bibliotecii universitare. P. Comarnescu și-a cunoscut viitoarea soție, pe Gina Manolescu-Pincas, la o serată mondenă, când ambii fiind băuți și exuberanți și-au permis apropieri ce în alte condiții ar fi solicitat mai mult timp. T. Maiorescu și-a cunoscut soția în 1859, fiind solicitat a medita copiii lui Kremnitz la franceză, printre cei patru copii fiind și

⁹⁹ În volumul *Amintiri despre Ibrăileanu*, II, antologie de I. Popescu-Sireteanu, Iași, Edit. Junimea, 1976, p. 170-202.

¹⁰⁰ Hugo Friedman, *Op. cit.*, p. 428.

¹⁰¹ N. Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii*, București, Casa Editorială „Gîndirea”, 1991, p. 116.

Clara, „blondină, o nemțoaică palidă spălăcită; cam trecută de anii învățăturii [avea 20 ani] și de aceea, când lucrează, face multe greșeli”¹⁰².

Alte întâlniri cu femeia care va deveni partener de viață pot avea loc în modul cel mai simplu. De exemplu, felul cum și-a cunoscut G. Călinescu viitoarea soție, Alice Trifu, este relatat de-a lungul mai multor interviuri avute de I. Bălu cu aceasta din urmă în 1973-1974, și sintetizat în monografia ce a urmat¹⁰³. Cunoștința s-a produs banal (în 1928), pe stradă, la Șosea – loc bine cunoscut în epocă pentru astfel de facilități – unde Călinescu era cu un prieten, I. Valerian, directorul „Vieții literare”, în jurul mașinii acestuia, un „Peugeot-bébé” care se defectase. (În epocă, mașina era încă semnul unei poziții sociale deosebite). Alice era cu o prietenă. Fetele sunt invitate la un restaurant, la o bere. Prin aspectul ei școlăresc (ca ținută vestimentară și aspect fizic), decent, Călinescu a remarcat-o, mai ales că fata dovedea interes pentru literatură și revistele literare. Întâlnirile dintre cei doi au continuat și în zilele următoare, discuțiile lor făcându-se mai mult asupra literaturii, Călinescu comportându-se ca un mentor în direcția recomandărilor de lectură pentru fată, pentru ținuta vestimentară etc. La puțin timp s-au despărțit, Călinescu prezentându-se la postul său de profesor de liceu în Timișoara, dar cu intenția declarată de a veni în capitală lunar (și pentru afaceri literare, sau poate chiar în primul rând). Călinescu avea 30 de ani, și-și imagina viitorul printr-o eroică activitate științifică, dorind să-și facă un „nume”. Era pentru el, acum, perioada de acumulare și de formare a personalității științifice. Dacă își imagina să se căsătorească, nu putea s-o facă decât în strânsă legătură cu aspirațiile lui intelectuale. Viața de familie o vedea subordonată proiectelor sale, îi trebuia o soție ascultătoare, care să preia grijile casei, iar el, Călinescu, să se ocupe de scris, iar în plus soția îl putea ajuta și în această direcție. Or, Alice Trifu părea să coincidă cu acest model. Faptul că între el și fată exista o diferență de 10 ani, părea un atuu pozitiv, aceasta putând fi – în concepția lui – lesne modelată. Deși s-au văzut sporadic, în intervalul septembrie 1928-aprilie 1929, aproape pe neașteptate, „neavând timp de pierdut”, în vacanța Paștelui lui 1929, G. Călinescu s-a înfățișat la ușa părinților și a cerut-o de soție. I s-a atras atenția că nu este pregătită zestrea fetei, însă Călinescu a insistat s-o ia și așa. Fata va fi apoi prezentată și familiei lui Călinescu („mătușelor”). Iată cum relatează Alice întâlnirea cu familia acestuia: „M-am dus înghețată de frică să mă prezinte mătușilor. Le-am găsit îmbrăcate cu rochii cu gulere tari, strânse în corsete cu balene și laudându-se cu familia de greci din care se trăgeau, cu tot felul de unchi și rude bogate. După sobă se afla femeia de servicii și la fiecare rudă scoasă din traista familiei, arunca cu voce batjocoritoare: «...a, bețivu ăla?», «descreieratul ăla!?»“ etc. Întrebată cine i-a plăcut mai mult, răspunsul fetei a fost: „Servitoarea” [care, în fapt era mama lui Călinescu]¹⁰⁴. A urmat căsătoria la 4 mai 1929.

La extremă se află angajamentele matrimoniale fără ca până la data consumării căsătoriei mirii să se fi cunoscut. Cunoașterea și angajamentele s-au făcut prin intermediul scrisorilor și al fotografiilor. Este cazul lui Al. Philippide. Primul contact cu Johana Minckwitz a fost epistolar, în martie 1894. Cu câteva zile înainte de căsătorie, Al. Philippide scria lui A. C. Cuza, la 29 sept. 1895, din St. Hélier-Jersey: „Mă găsesc într-un salonaș, dintr-o maison meublée, englezească, am pe de o parte pe soacră-mea, care-mi cârpește căptușeala paltonului, iar pe de alta pe logodnica mea, care coasă o față de masă. Trăim așa ca și cum ne-am fi cunoscând de când lumea”. Philippide are temeri în ce privește reușita mariajului. Constată deosebiri între el, soție și soacră, pe care le pune pe seama „deosebirii de rasă”. „Mare lucru să fie s-o fi nimerit!”¹⁰⁵. Pe a doua soție a cunoscut-o într-un mod la fel de bizar. Întâlnindu-se cu un student de-al său Nemțeanu, originar din Vânători-Neamț, acesta purta

¹⁰² T. Maiorescu, *Jurnal*, I, ed. G. Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, București, Edit. Minerva, 1975, p. 95.

¹⁰³ I. Bălu, *Viața lui G. Călinescu*, București, Cartea Românească, 1981, p. 124-135.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 135.

¹⁰⁵ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, p. 15.

fotografia surorii sale. Pe loc, Philippide a cerut să i se facă cunoștință cu ea, iar după o lună și jumătate s-a și căsătorit.

După cunoașterea și acceptarea proiectului matrimonial, urmează pregătirile pentru căsătorie, logodna, încheierea actelor dotale etc.

IV.2. Căsătoria propriu-zisă

Finalmente, ceremonia căsătoriei exprimă angajamentul reciproc între cei doi, dar și în fața lui Dumnezeu și a comunității. Actul propriu-zis diferă de la un cuplu la altul, în funcție de tradițiile familiale, de concepțiile personale, de modă, de posibilitățile financiare, de particularități (celebrarea într-un mediu străin, lipsa părinților sau a unora din ei etc).

Căsătoria lui Al. Macedonski a urmat îndeaproape tipicul evenimentelor de acest fel din înalta societate, cronicile mondene înregistrând detaliile: cununia religioasă are loc la 24 februarie 1883, seara, la biserica Sărințar, „în prezența unui public atât de numeros și distins încât abia se putea respira în interior”; mirele și mireasa (într-o „rochie de atlas albă, în trenă de brocard, îmbodobită cu flori de lămâiță”) au fost întâmpinați cu un buchet enorm, fiind însoțiți la altar de nașii Alexandrina G. Roznoveanu și de fratele ei A. G. Câmpineanu; apoi, îmbarcați în trăsură și cupeuri, invitații au participat la o serată dansantă; după eveniment, noul cuplu s-a instalat în casele soției¹⁰⁶.

Al. Philippide s-a căsătorit la începutul lui octombrie 1895 cu Johanna Minckwitz în insula St.Hélier-Jersey, doar în fața ofițerului de stare civilă. A doua căsătorie a lui Philippide cu Lucreția Nemțeanu – cunoscută în împrejurările descrise mai sus – are loc atât la starea civilă, cât și în fața altarului în ziua următoare, probabil la cererea socrilor. „Afacerea s-a petrecut la țară – relatează Philippide. Femeia mea are numai 17 ani și este tocmai contrariul celeilalte.[...] Nunta s-a făcut țărănește, cu lăutari, cu vornice, cu nuntași, care au călărit prin prejurul trăsuri, au chiuț și au dat din pistoale. Civil, m-am cununat la primăria din satul Vânătorii-Neamțului, patria lui Creangă, unde socru-mio a fost primar 12 ani. [...] Soacră-mea e cu 2 ani mai tânără decât mine, iar femeia mea – cea mai frumoasă fată din tot județul”. „Cu această ocazie am făcut cunoștință și cu țărani români de la munte, prietenii lui Creangă și eroii povestirilor sale. Sunt întocmai așa, cum el i-a descris, inteligenți, frumoși, buni și plini de spirit”; „Magistrul care m-a cununat era un bărbat voinic, cu țări și cu opinci, dar cu mai bună creștere și cu mai mult bun simț decât mulți cioflegari de prin târguri”¹⁰⁷.

La 9 iunie 1901 Ibrăileanu a înaintat actele pentru căsătorie, iar oficierea s-a făcut la 5 iulie 1901. Imediat după căsătorie soții au plecat în călătorie de nuntă la Văratec. Apoi, se cam încheie epoca marilor călătorii, devenind ceva mai sedentari. În cazul lui I. Ursu, celebrarea căsătoriei a fost simplă (24 mai 1915), doar în prezența familiilor celor doi soți și a nașului de cununie, A. D. Xenopol. La numai două luni de cunoștință, Iorgu Iordan s-a căsătorit doar civil, refuzând cununia religioasă cu toată dorința socrilor care se trăgeau din familia de preoți. Acest lucru nu a anulat „masa mare”, la care au fost prezenți peste o sută de persoane, iar mirele a fost silit să poarte redingotă și frac¹⁰⁸.

Cu toată împotrivirea familiei Brediceanu, Cornelia și-a impus finalmente voința, oficializând legătura cu L. Blaga ce dura deja de trei ani. S-au căsătorit civil la 16 decembrie 1920, la Cluj, în prezența familiei și a câtorva prieteni, iar religios la 20 decembrie, cu o minimă asistență, ceea ce-l va determina pe N. Crainic să-l felicite astfel: „Mi-a plăcut că ați redus alaiul nunții la minimum posibil. Bravo, Lulule, ai fost un adevărat expresionist”¹⁰⁹. La

¹⁰⁶ Apud A. Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, p. 243-245.

¹⁰⁷ *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*, I, p. 147.

¹⁰⁸ I. Iordan, *Memorii*, I, București, Edit. Eminescu, 1977, p. 269-270.

¹⁰⁹ Apud I. Bălu, *Viața lui Lucian Blaga*, I, București, Edit. Libra, 1995, p. 283.

Iași, Cezar Petrescu a cunoscut o „copilă delicioasă”, Marcela, care a fugit de acasă în 1916 pentru a se mărita cu alesul inimii ei: „Am plecat romantic [...] și am pornit să-mi fac singur viața”¹¹⁰. Căsătoria civilă și religioasă a lui G. Călinescu a fost celebrată la 4 mai 1929, la biserica Floreasca din București. Nuni au fost familia Maria și Ioan Raicu, prieteni ai familiei Trifu. Nunta s-a făcut în familie, cu numai 12 invitați, din familia apropiată, și s-a consumat rapid, Călinescu neîubind astfel de ceremonii. A treia zi de la căsătorie Călinescu a plecat la Timișoara, unde era profesor. În schimb, P. Comarnescu are parte de o nuntă mondenă, „care firește a stârnit invidiile multora și meniri rele din partea altora”¹¹¹, urmată de un scurt voiaj la Balcic, dar și cu speranța că la intervenția socrului său va fi numit atașat cultural la Londra.

V. Viața în cuplu

Căsătorindu-se, mulți intelectuali caută să fondeze și să mențină o „casă”, asigurându-i prestigiul și relațiile în acord cu rangul, și să sporească o încrengătură onorabilă. Viața în cuplu este un aspect foarte complex, deloc static pe parcursul întregii relații, de a cărui funcționare sunt responsabili o imensă sumă de factori complementari, de foarte multe ori greu sondabili în stadiul actual al cercetării, cum ar fi spațiul locuirii și confortul, existența bunurilor de utilitate sau de imagine mondenă, felul în care își petreceau vacanțele sau timpul liber (locurile privilegiate de călătorie), hobby-urile (multe din acestea fiind prelungirea activității profesionale: cărțile, antichitățile, dar nu numai; de exemplu, C. Stere era pasionat de astronomie și avea un mic laborator bine dotat pentru epocă; și tot el avea o mare pasiune pentru flori și arbori exotici, evidentă în parcul de la Bucov; Al. Macedonski era preocupat de tehnică, punând la cale fel de fel de invenții), cluburile sau diversele societăți frecventate (reinvestind personalitatea sa într-un spațiu simbolic sau real) etc. Pentru cei ce-și ridică o locuință, de pildă, maniera în care o concep (tipologia locuințelor), unele fiind destinate unei vieți mondene și de o sociabilitate mai largă (ca în cazul lui Titu Maiorescu, Nae Ionescu), altele pentru o sociabilitate mai restrânsă (dar din care nu lipsesc grădina, salonul, sufrageria, dormitorul, biroul, dependențele etc). Nu lipsite de importanță sunt rezidențele secundare. Dacă, de regulă, cele principale sunt destinate proximității de locurile unde se focalizează actele de cultură, de alte elite, cele secundare fie provin de cele mai multe ori dintr-un capital moștenit sau acumulat (M. Ralea), fie sunt privite și ca loc de liniște, de fugă de marea metropolă, loc de relaxare sau de elaborare a propriilor lucrări (ca în cazul „castelului” de la Câmpina a lui Hasdeu sau cel al lui O. Goga de la Ciucea; refugiul lui Cezar Petrescu la conacul soției din Averești, jud. Roman). Unele din aceste reședințe sunt locuri de gestionare a averii proprii, pentru poseorii de pământ, sau reflectă un model aristocratic, de viață sezonieră (vezi M. I. Caragiale, L. Rebreanu, Blaga, O. Ghibu).

Privind însă lucrurile doar la suprafață, relația cuplului se derulează între cei doi parametri fundamentali (funcția socială și cea de procreare). Prin realizarea unui cuplu, partenerii adoptă un stil de viață, care poate fi definit ca punctul de întâlnire al cutumelor anterioare proprii fiecărui individ cu componentele sociale și culturale exprimate în alte strategii ale lor. Ca element de sinteză și împlinire a nivelului de viață, stilul este un bun indice al modului în care individul gândește la situația sa în cadrul elitelor, apropierea sau îndepărtarea de diverși poli ai elitelor, fiind așadar în strânsă legătură cu traiectoria lui profesională. Din această perspectivă, câteva însemnări jurnaliere oferă elemente deosebit de concrete și interesante: cele ale lui T. Maiorescu, Corneliei Blaga, P. Comarnescu, Ioan Hudiță ș.a. Iată de ce un asemenea demers oferă o imagine pitorească asupra intelectualilor, practicile din viața privată și socială având totodată și o valoare simbolică.

¹¹⁰ *Corespondența lui Cezar Petrescu*, I, ed. Șt. Ionescu, Cluj, Edit. Dacia, 1986, p. 108.

¹¹¹ P. Comarnescu, *Op. cit.*, p. 116.

Imediat după cununie, Philippide îi mărturisea lui Suchier că este foarte fericit de acest pas: „Pentru moment am multe greutăți. Va mai trece încă multă vreme până când soția mea să se deprindă și cu țara și cu mine. Am chiar convingerea că între mine și între părintele ei – pentru care ea și soacră-mea au o adorație! – va exista totdeauna o mare deosebire în dezavantajul meu. Dar cu răbdare și cu silință, sper să ajung acolo ca să nu-i fie cu totul femeii mele rușine de mine”¹¹². La puțin timp însă, într-o scrisoare adresată de T. Antonescu lui M. Dragomirescu, în ianuarie 1896, cam în felul acesta erau relatate relațiile de familie ale filologului ieșean: „Cu Philippide o halima întreagă. Știi cum s-a însurat, cu ochii închiși. A venit cu nevastica la Iași și de dragă ce-i era a luat [...] o casă, curat în mijlocul câmpului; el la nimeni vizite n-a făcut, dar nici n-a primit. Este clar că fata de la o vreme s-a plictisit, precum și soacra, și unul, una, celalt, alta, s-au luat la ceartă, ginerele cu mama soacră”. La o discuție mai aprinsă, Philippide „a pus mâna pe topor și s-a repezit la bătrână. Fata a luat partea mă-sii și atunci Philippide le-a trimis să se plimbe, le-a dat afară din casă”. Și tot Antonescu adaugă: „Dacă ai vedea pe fată, ți-ai zice desigur: «Doamne sfinte, să mă ferești de așa ceva, mai bine în groapă». O urâtenie foc. Cum dracu a luat-o Philippide, nu știu”¹¹³. Așadar, după cum rezultă, Philippide nu locuia doar cu soția, ci... și cu soacra, cu care, de fapt, nu s-a înțeles deloc. Iată ce-i relatează lui Hermann Suchier la 19 aprilie 1896: „Romanul meu este pe cale de a se sfârși trist din cauza soacră-mei. Pe domnișoara Minckwitz am luat-o de soție fără să o fi văzut [...], și măcar că, în unele privinți, n-a răspuns așteptărilor mele, am iubit-o foarte mult și aș fi fost foarte fericit dacă n-aș fi avut pe cap cârtirile maică-sei, care vroia să schimbe țara românească după țara nemțească și pe mine după bărbatu-so. Nimic nu mulțamea pe această femeie și la urmă i-am hotărât că trebuie să se despartă de fiică-sa și de mine. Femeia mea a plecat împreună, supt pretext de a însoți și stabili în străinătate pe maică-sa, și de atunci – sunt acum trei luni trecute – nu mai am nici o știre despre dânsa. D-na Minckwitz mi-a sechestrat soția și n-o lasă să comunice cu mine”. Până și în chestia divorțului, soacra lui Philippide îi făcea probleme: „Femeia mea este foarte nenorocită și, dacă nu se va întoarce acasă, va continua de a fi până la moarte. Toată viața va fi exploatată de mă-sa – relatează Philippide într-o altă epistolă –, care strânge cel mai de pe urmă ban câștigat de fiică-sa și-i dă să mănânce câte două cafele pe zi, la săptămână o bucată de carne. Foc nu fac niciodată și Hanna [Johanna] are picioarele și mâinile degerate”¹¹⁴. După numai un an, în 1897, proaspăt recăsătorit, cu o româncă de data aceasta, Philippide se autoprezenta ca un om cu conduită exemplară: „Cărți nu joc, petreceri nu fac, mătășării nu port, mobile scumpe n-am, în trei odăi fără soare trăiesc, și cu toate acestea banii n-ajung. Să fie oare numai pricina mea?”¹¹⁵. De altfel, problema banilor a fost mereu subiect de lamentație pentru savantul ieșean.

Profesorul și junimistul Ioan Pop Florantin, recăsătorit cu văduva lui I. Lapedatu, a oferit soției ani de conviețuire cât se poate de triști și chinuți. Nevoit să întrețină trei copii din prima căsătorie și pe alți doi ai soției, Pop Florantin a supus familia unor condiții de viață de-a dreptul mizerabile: mereu în lipsă de bani, cu datorii interminabile, fără un domiciliu stabil, schimbând frecvent gazdele și locuind în case modeste (cu două camere, într-una fiind biroul său de lucru și cărțile, în cealaltă dormitorul pentru minimum 5-6 persoane), cheltuitor și cu o moralitate discutabilă etc¹¹⁶.

Căsătoria Nataliei Negru cu D. Anghel s-a dovedit a fi un infern, ambii fiind geloși și cu temperamente puternice ce nu acceptau manifestările celuilalt. Așa cum remarcă S.

¹¹² Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii, I, p. 126.

¹¹³ T. Maiorescu și prima generație de maioreșceni, p. 487-488.

¹¹⁴ Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii, I, p. 130-132

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 48. Pentru căsătoria, viața de familie, divorțul lui Al. Philippide vezi I. Opreșan, *Un personaj românesc... și sensul romantic al existenței*, în „Manuscriptum”, XIV, 1983, nr. 4 (53), p. 162-165; XV, 1984, nr. 1 (54), p. 164-166).

¹¹⁶ I. I. Lapedatu, *Memorii și amintiri*, ed. I. Opreșan, Iași, Institutul European, 1998, p. 37-39.

Pușcariu, viața celor doi oscila între „vorbe crude”, „bătăi”, scandaluri de neimaginat și „orgii”¹¹⁷. Așa cum nu i-a fost credincioasă primului soț, Șt. O. Iosif, la fel nici în cazul lui D. Anghel, transformându-l pe acesta din urmă într-o adevărată fiară, turbat de gelozie, neurastenic, capabil să-și închidă soția în casă zile de-a rândul, determinându-l finalmente la sinucidere. Iar după moartea acestuia, fără prea multe remușcări a trăit câțiva ani cu V. Gh. Morțun, pentru ca în perioada interbelică să se recăsătorească cu G. Savin, profesor la facultatea de teologie¹¹⁸.

G. Călinescu încă de la debutul căsniciei, din vara lui 1929, a refuzat orice idee de a rămâne alături de socrii săi, suficient de avuți, închiriind împreună cu soția un spațiu care să le ofere garanția independenței și a intimității. Încă de la început, Călinescu a făcut să se înțeleagă că stăpân în casă este el, „bărbatul”. El conducea gospodăria, el hotăra în absolut toate, încât soția s-a obișnuit treptat să vadă totul prin prisma soțului. El stabilește cum, când și ce se servește la masă, cum se aranjează interiorul casei, cum se îmbracă soția (desenându-i și chiar impunându-i modele de rochii). Alice Călinescu afirmă că această „șefie” a continuat și la Iași, când, primind la masă, duminica, pe colaboratorii de la „Jurnalul literar”, Călinescu gătea singur bucatele. Abia din această perioadă, ieșeană, Călinescu începe să transfere soției din atribuții: făcutul cumpărăturilor cotidiene, și chiar a celor ce-l priveau special pe el: cămăși, ciorapi, pantofi (pe care îi măsura cu ață). Călinescu nu împărtășea cu soția din problemele sale, iar dacă ea îl întreba ceva, acesta o repezea. Nu prea primeau vizite. După cum relatează Alice: „Viața noastră a fost totdeauna modestă. Trăiam retrași. Mergeam o dată, de două ori pe săptămână la cinematograful, la teatru. Spectacolele le alegea soțul meu. În ultimii ani mergeam la concertele simfonice de la Ateneu. Vizite? Rar primeam. Una, două pe an. Și de făcut nu făceam mai niciodată împreună. Ne vizitau îndeosebi scriitorii, cunoscuți ce se anunțau dinainte.” „Inițiativele îi aparțineau lui. Eu nu aveam voința mea. Și gospodăria noastră s-a despărțit în două. Eu aveam grijă de tot ce privea latura materială: piața, mâncarea, cumpărăturile curente; lemne eu aduceam[...]. El era foarte comod. În afară de scris, nu avea grijă de altele”. Uneori Călinescu citea soției din ce a scris, spunând că ea reprezintă „bunul-simț al poporului”. Când acesta lucra, „îi plăcea să mă știe lângă el. Dar îl enerva să mă plimb prin casă. Stăteam nemișcată pe fotoliu. Citeam. Eram un obiect de care nu se putea lipsi. Servitoarea era învoită sau i se interzicea să iasă din bucătărie. Liniștea era atât de adâncă, încât zgomotul peniței pe hârtie devenea înfricoșător”¹¹⁹. Câtă vreme a lucrat la *Istoria literaturii române*, Călinescu s-a izolat aproape complet: „Se închide în casă cu săptămânile când e să redacteze; atunci își ascunde domiciliul sau își dă adrese fictive, terorizat la gândul că ar putea fi întrerupt de la lucru”¹²⁰. Călinescu nu fuma, nu agreea băuturile alcoolice (rar vin, șampanie), în schimb consuma cafea, ceai, „pe care i le aduceam la anumite ore, dinainte stabilite”, relatează soția sa. „Câteodată, absorbit de lucru, nu se ridica pentru masa de prânz. Eu sau servitoarea, dar mai ales eu, așezam pe o măsuță alăturată, cu cât mai puțin zgomot, tava cu mâncare. Dacă mâncarea se răcea, era reîncălzită, și dacă și așa rămânea neatinsă, era înlocuită cu alte alimente mai ușoare”. Dacă soția pleca în oraș după cumpărături, îl găsea la fereastră așteptând-o și întrebând-o, ca un copil, ce i-a adus. Călinescu era mare amator de dulciuri, îndeosebi de dulceață, manifestând chiar lăcomie. „Cu soțul meu era dificil să ai prietene”. Când Alice a fost vizitată de o cunoștință din provincie, după puțin timp Călinescu „a izbucnit într-un tunet: Da’ nu mai pleacă aia odată?”¹²¹. Călinescu era totodată un timid, îndeosebi în fața persoanelor străine. Avea un sistem nervos neechilibrat, cu ieșiri colerice, acest lucru accentuându-se prin anii 1833-34 în urma unui surmenaj chinuitor, era depresiv și

¹¹⁷ S. Pușcariu, *Călare pe două veacuri*, p. 214.

¹¹⁸ Amănunte pentru acest aspect la M. I. Dragomirescu, *Op. cit.*, p. 258-260, 266-268.

¹¹⁹ I. Bălu, *Viața lui G. Călinescu*, p. 138-140.

¹²⁰ Șerban Cioculescu, *G. Călinescu*, „*Istoria literaturii române*”, în „*Revista română*”, I, 1941, nr. 3-6, p. 383.

¹²¹ I. Bălu, *Viața lui G. Călinescu*, p. 138-141.

avea mania persecuției etc. Deși părea indiferent față de soție, paginile de *Jurnal* ale lui Călinescu indică și frământări vizavi de viața ei: „Cu Vera am făcut o greșală. Prea multă afecțiune de la început, dar și multă intenție pedagogică, sugerarea că totul e de învățat. Și-a pierdut astfel orice încredere în sine și a devenit timidă”. Și nu sunt singurele reflecții în ce o privește¹²².

Sub aspectul spațiului de locuire, la Iași, de pildă, casa în care locuia Călinescu era modestă, una din camere, mare și luminoasă, cu o splendidă sobă, a devenit biroul lui de lucru și locul de primire a musafirilor¹²³. Abia în 1942, la București, la îndemnul repetat al soției, Călinescu se decide a-și face o casă proprie, până atunci fiind mereu în chirie. Casa din str. Vlădescu 53, pe locul primit ca zestre din partea soției, era de fapt mai vechiul grajd pentru caii de curse ai socrului său Simion Trifu – evident, transformat și adaptat pentru locuit – la care ulterior s-au mai ridicat alte două încăperi. Finalmente, casa avea un hol, o cameră mai spațioasă (biroul lui Călinescu), un dormitor, o bucătărie, baie și o mică sufragerie.

După „dulceața” primilor doi-trei ani de căsătorie, G. Ibrăileanu a început tot mai mult să-și neglijeze familia în favoarea preocupărilor lui intelectuale. Îndeosebi după fondarea „Vieții Românești”, s-a îndepărtat tot mai mult de soție. Rar petrecea în sânul familiei. Doar față de fiica sa manifesta un atașament deosebit, jucându-se adeseori cu ea, iar uneori seara o însoțea la culcare, spunându-i o poveste „comandată” de aceasta. În acest context, soția a început să sufere de părăsirea intimității de altă dată. Nu mai aveau o viață comună, cu aceleași preocupări. Ea îi mai făcea reproșuri, însă cu blândețe. Cu toate acestea, Ibrăileanu își utiliza uneori soția pe post de lector și „cenzor”, numind-o în această ipostază „zarzavagița lui Molière”. Soția îl menaja totuși cât putea de mult. Ca să nu-l tulbure în orele lui de lucru sau de somn, Elena circula pe fereastră – în dreptul căreia avea un taburet. Îi va fi însă cea mai fidelă infirmieră, mai ales după 1904, când Ibrăileanu a devenit neurastenic, cu o insomnie permanentă, pe care o descria simplu și afectat într-o epistolă adresată în 1921 lui P. Zarifopol: „Sufăr de douăzeci și cinci de ani de neurastenie gravă”; „O veșnică insomnie, o veșnică oboseală, dese nevralgii și anxietăți teribile”¹²⁴. Când s-a mutat în 1904 într-o nouă locuință, cu șapte încăperi, camera principală și cea mai mare, cu ferestre mari, spre grădina cu vegetație sălbatecă, a devenit spațiul de lucru al lui Garabet. Aici avea un imens birou, sculptat, iar pereții acoperiți cu rafturi de cărți. În colțuri, două sobe masive, și mai era și un pat. Ibrăileanu locuia în această cameră aproape tot timpul cât era acasă. Soția avea motive de nemulțumire întrucât în birou era mare dezordine: biroul încărcat de cărți și reviste într-o dezordine greu imaginabilă, cu scrum de țigară răspândit pretutindeni. Ibrăileanu era însă unul din aceia care își permiteau mici satisfacții materiale, ca în cazul cumpărării unei invenții relativ noi, la vremea aceea, un gramofon. A apărut cu el într-o zi, pe neașteptate, cumpărat de ocazie de la un coleg de profesorat, inclusiv câteva plăci. A început goana după discuri, Elena a început să protesteze pentru cheltuirea irațională a banilor, însă nu a reușit să-l potolească. Mai mult chiar, la un moment dat schimbă gramofonul cu unul mai mare, cu un enorm cornet de alamă.

Amănuntele despre viața de familie a cuplului Blaga sunt deja mult prea cunoscute prin sumedenia de amintiri ale apropiaților, cantitatea imensă de scrisori schimbate între cei doi și cu prietenii, paginile de jurnal datorate Corneliiei, pentru a insista aici prea mult. Ne vom mai opri doar asupra lui Petru Comarnescu, căsătorit în 1934 cu Gina Manolescu-Pincas, fiica naturală a ministrului, la acea dată, Manolescu-Strunga, care le-a dăruit un frumos apartament de trei camere în centrul Bucureștiului, frumos mobilat și ornat cu tablouri și

¹²² Apud *Ibidem*, p. 268.

¹²³ Pentru această locuință vezi Adrian Marino, *La „Jurnalul literar”*, în „Viața românească”, XVIII, 1965, nr. 6, p. 187

¹²⁴ Corin Grosu, *Spiritul critic... în scrisori. G. Ibrăileanu către P. Zarifopol*, în „Manuscriptum”, I, 1970, nr. 1, p. 116.

sculpturi de valoare. Deși duceau o viață mondenă și se părea că fericirea tronează, la numai șase luni de la căsătorie Comarnescu nota în jurnalul său: „Neînțelegerile mă zgândără, mă fac neom [...]. Nu ne mai potrivim fizic, atât de mult mă bântuie spiritul ei diabolic, nesiguranța sentimentelor ei, duplicitatea, capriciile. [...] E intrigată și egoistă. Aseară i-am spus că nu pot face nici un plan de viitor cu dânsa. Simt cum uneori mă vede cu ochi indiferenți, alteori cu iubire, alteori cu dușmănie. Uneori îmi cere iertare, alteori mă acuză de orice îi trece prin minte. Parcă suntem două animale în cușcă. E deschisă tuturor tentațiilor mari și mici, cel puțin teoretic și probabil că și în practică. Și eu care avusesem naivitatea de a crede că-mi găsisem perechea perfectă și pentru totdeauna...”¹²⁵. Mereu trecea prin crize conjugale, prin scandaluri interminabile, fără putința de a se concentra și lucra, făcându-l să gândească că „o asemenea viață nu mai e de trăit”. Lipsind mai multe luni din țară, la întoarcere Comarnescu își regăsește soția însărcinată, dar nu cu el, ceea ce-l va determina să rupă căsătoria după numai doi ani.

Așa cum am sugerat deja, habitatul are o mare importanță pentru tonusul familial, pentru armonie, bună dispoziție etc. Sub acest aspect, orașul unde își duc viața cei doi membri ai cuplului are un rol important. Prin 1892, Al. Philippide descria orașul unde va trăi întreaga viață cam în felul acesta, explicabil după ce tocmai se întorsese de la Halle: „scumpetea cea mare, murdăria, nevoia de a șede la hotel până ce-mi voi găsi o locuință, lipsa completă – dar completă! – de oameni care să aibă gusturile și năzuințele mele, dau Iașului forma unei închisori în care trebuie să expiez niscaiva păcate strămoșești. Aceste păcate le voi expia cu plăcere în nădejdea că copiii ori nepoții mei vor scăpa de dânsule [...]. Dacă-ți voi spune că trăiesc străin în mijlocul compatrioților mei – continua în scrisoarea adresată lui Hermann Suchier –, n-ai să mă crezi, și este cu toate acestea adevărat. Acești oameni sunt însă blânzi și buni, au dorinți frumoase, ei ar forma lesne, aici în orientul Europei, un adăpost al ordinii și al progresului, dacă crășmele Parisului, vierme care a pătruns până și în măduva țăranelui, n-ar face din jocul de cărți, beția, lenea, mândria stupidă, semicultura, minciuna, curvăria, dacă n-ar face din asemenea lucruri sportul românilor”¹²⁶. Nici G. Călinescu nu s-a simțit bine la Iași, în 1937, când ocupa postul de conferențiar de estetică literară din Iași, trimițând lui Al. Rosetti rânduri de o mare dezamăgire că trebuie să părăsească capitala: „N-am putut găsi nici o cameră mobilată după o săptămână de căutări cu samsari. Ideea unei odăi cu parchet, sau cu teracotă, sau cu baie, îi făcea pe toți să râdă. Nu este nici măcar o odaie ca la țară, în Ardeal. [...] De altfel, m-am încredințat că n-aș putea locui la Iași, în chip permanent, niciodată. *Absolut niciodată*. Cred că nicăieri în Africa nu se mai găsesc astfel de spectacole. Ieșeni mi se par puțin demenți”. „Sunt foarte dezorientat. Gândul meu e de a renunța la conferință. Ea e prost plătită, cu atât cât am și aici. Deosebirea e că aici sunt la București și acolo sunt într-un infam sat. Toată lumea, mai curând sau mai târziu, fuge din Iași”¹²⁷. De altfel, despre orașele de provincie, Călinescu a ținut la Brăila o conferință, în 1948, *Zgomotul liniștei*¹²⁸, în care surprinde multe din inconvenientele de a nu trăi în metropolă. Tot sub aspectul orașelor de provincie, Duiliu Zamfirescu găsea la Focșani în 1880 o „lume de provincie”, „caraghioasă, pretențioasă, săracă de spirit și de gust”, doar cu câteva „femei frumoase”, conștiente de „datoriile femeii creștine, prin citirea de două ori pe săptămână a psalmilor lui David și a celor 10 porunci”¹²⁹.

Un element important al vieții de cuplu este sociabilitatea. În afara celei interfamiliale, sociabilitatea intelectuală s-a manifestat prin participarea la cluburi, societăți savante, de

¹²⁵ P. Comarnescu, *Op. cit.*, p. 128.

¹²⁶ Alexandru I. Philippide în *dialog cu contemporanii*, I, p. 76

¹²⁷ *Corespondența lui G. Călinescu cu Al. Rosetti (1935-1951)*, ed. Al. Rosetti, București, Edit. Eminescu, 1977, p. 59-60

¹²⁸ În G. Călinescu, *Aproape de Elada*, p. 117-128.

¹²⁹ Scrisoare către Macedonski, în „Manuscriptum”, III, 1972, nr. 3, p. 8.

binefacere, academii diverse, grupări profesionale sau erudite etc. Acest tip de sociabilitate joacă un rol foarte important, de mediație socială și intelectuală, dând naștere unei conștiințe sociale la un anumit grup, cum ar fi cazul cenaclurilor literare (Junimea, cele din jurul lui Al. Macedonski, M. Dragomirescu, Eugen Lovinescu ș.a.). Dacă la întrunirile junimii ieșene, femeile lipseau cu desăvârșire, la cele din str. Mărțișor, la Maiorescu acasă, acestea erau bine primite; se schimbaseră timpurile, iar soția lui, Ana, a avut un cuvânt greu de spus în această atitudine; apoi, și Maiorescu era un spirit mult prea deschis pentru a nu accepta situația cu multă satisfacție. În jurnalul său, uneori Maiorescu prindea sumare aprecieri asupra femeilor prezente. De pildă, la 23 martie 1903, când erau prezente la masă mai multe personaje importante, soției lui Iosif Vulcan îi face următoarea caracterizare: „inteligentă, cuminte, cu sprâncene probabil vopsite”¹³⁰. În 1907, din banii soției, M. Dragomirescu întemeiază „Convorbiri”, numite între 1908-1910 „Convorbiri critice”, al căror sumar se alcătuiă la domiciliul lor din București, str.Gramont 11. Totodată, M.Dragomirescu și soția Adela adunau în jurul lor, în fiecare luni (între 1907-1910), într-un cenaclu literar, tineri scriitori precum: D. Nanu, C. Moldovanu, Cincinat Pavelescu, D. Anghel, P. Cerna, I. Minulescu, Al. T. Stamatiad, Em. Gârleanu, L. Rebreanu, I. Dragoslav; pictorii Iser, Talaz, Costin Petrescu etc. De regulă, intelectualii-universitari sunt mai puțin atrași de mondenități, preferând să se limiteze la câteva saloane intelectuale sau grupări profesionale în specialitatea lor: ele pot răspunde reputației lor, carierei și puterii lor. Însă A. D. Xenopol, de pildă, iubea muzica, organiza serate muzicale la el acasă, scria cronici etc.

Un alt tip de sociabilitate este participarea soțiilor la activități cultural-filantropice. Venturia I. Lapedatu era membră sau conducea mai multe așezăminte de acest fel, precum Societatea Principele Mircea, Reuniunea Femeilor Române, Reuniunea de cântări și muzică, Masa săracilor, Masa studenților etc¹³¹, reușind, prin pozițiile deținute de soțul ei, să atragă numeroase și consistente donații. Tot în astfel de activități au fost antrenate Adela Xenopol, una din cele mai aprige apărătoare ale drepturilor femeilor din România și directoare a revistei „Viitorul româncelor”, Cornelia Emilian (soția universitarului Șt.Emilian), care a creat prima asociație de femei din țară, Matilda Cugler-Poni, Venturia Goga ș.a.

VI. Criza cuplurilor

Nu toată lumea a trecut prin aceleași etape ale cuplului, sau în aceeași ordine. Totodată, cuplurile diferă prin trăirea diferită a etapelor. Ceea ce pentru unii este insurmontabil, pentru alții trec ca episoade minore. De pildă, o aventură extra-conjugală poate fi un seism pentru un cuplu, subminând serios fundamentele. În alt cuplu, același eveniment re poziționează atitudinile, iar în altele se adoptă tactica „de a nu se mai vorbi, de a se trece pagina”; se procedează ca și cum nu s-a întâmplat nimic. Datorită diverselor aventuri și infidelități ale lui B. P. Hasdeu, de exemplu, din 1881 cuplul trece printr-o lungă perioadă de criză, camuflată prin plecarea celor două Iulii (soție și fiică) la Paris.

Apoi, mai multe tipuri de evenimente pot avea repercusiuni asupra unui cuplu: o dificultate sexuală, nașterea unui copil, diverse activități profesionale sau sociale etc. Multe lucruri sunt imprevizibile, generează crize proprii fiecărui cuplu în parte, unele survenind ca urmare a unor evenimente exterioare: boală, accident, intervenția familiilor de origine etc.

Crizele produc întotdeauna o ruptură de echilibru. Trecerea de la un soi de echilibru la un altul, printr-un dezechilibru, înseamnă criză. Unele cupluri s-au creat încă de la început sub spectrul tensiunilor și dezamăgirilor, însă diverse substitute, poate și vârsta, poate interese de

¹³⁰ T. Maiorescu, *Însemnări zilnice (1903)*, publicate de Geo Șerban în „Manuscriptum”, III, 1972, nr. 2, p. 125.

¹³¹ I. Lupaș, *O binefăcătoare a tinereții studioase: Venturia I. Lapedatu*, Sibiu, Tiparul Institutului de arte grafice „Dacia Traiană”, 1933, 31 p.

altă natură ori speranța transformării celuilalt au dus la ocultarea lor. Viitoarea soție a lui M. Dragomirescu îl caracteriza pe acesta în *Jurnalul* ei în termeni deloc încurajatori: „Mil este bun! dar cine știe adevărul? Ar putea să se prefacă, dar să presupun că este într-adevăr. Se obișnuiește cu toate prea ușor, și nu are mijloace de a-și apropia pe ceilalți. Cred că nu știe să iubească din suflet [...] Sau [este] de un idealism rece, filosofic și care nu te mișcă, sau de-o dragoste, care deși nu-mi displace tocmai, dar care o simt fără legătură; îmi pare câteodată că nu există nici un fel de solidaritate între noi”. [...]. „Caracterul lui îmi apărea de un egoism exasperant. Morala lui este «dinte pentru dinte»“. M. Dragomirescu era „decepția vieții” ei. „Găsesc că este ca toți bărbații, având calitățile și defectele celor de mijloc. Un Evolveanu sau un Mehedinți, cred, s-ar fi potrivit mai bine cu mine”¹³². De altfel, după 15 ani de căsătorie, Adelina a și divorțat de Dragomirescu. Cezar Petrescu, rămas văduv de prima soție, cu toată dorința lui de solitudine, cedează în fața unei fete de 16 ani care, prin „inocența ei, puerilitatea ei, mi-a dat impresia de ceva nou, proaspăt”. Căsătorit cu aceasta, după numai o lună nu mai știa cum să-și recâștige libertatea, mai bine spus singurătatea, motiv al unei crize acute, dezlăuit surorii sale Aurelia în corespondența din 1931¹³³.

Încă din primele zile de după celebrarea căsătoriei dintre Petru Comarnescu și Gina Manolescu-Pincas, aceasta din urmă are atitudini pline de aroganță față de soț, „trage totul în favoarea ei, dictează, iar pe mine – notează el în *Jurnal* – mă consideră un fel de supus al ei, care trebuie să accepte orice decide dânsa”; erau, cu alte cuvinte, „amanți și în restul timpului, străini”¹³⁴. De altfel, la numai doi ani de la căsătorie ea va recunoaște că în tot acest interval a continuat relațiile cu mai vechea ei dragoste, N. D. Cocea (legătură interzisă de familie), iar copilul ce urma să se nască ar fi fost al acestuia. Urmarea firească a fost divorțul, însă însemnările zilnice ale lui P. Comarnescu surprind într-un mod cât se poate de elocvent o anumită tipologie a crizelor, cu toată suita de suferințe ce le-a însoțit.

La vârsta maturității, Lucian Blaga își consumase ardorile vizavi de soția sa Cornelia, după douăzeci de ani de conviețuire pasiunile temperându-se, pentru a nu mai constitui stimulii necesari mării creații poetice. În căutarea eternului feminin, Blaga descoperă pe Domnița Gherghinescu-Vania, soția prim-procurorului general din Brașov, autor a două volume de versuri, și care găzduia în casa sa pe Blaga, G. Enescu, Arghezi, Petru Comarnescu, Ion Pas, Corneliu Baba, Ionel Teodoreanu, Vladimir Streinu, Șeban Cioculescu, Ion Chinezu, Victor Papillian ș.a. Pentru intervalul 1940-1944, Domnița a însemnat stimulentele feminine în viața și creația lui Blaga, oferindu-i stări de extaz, dar și de gelozie. Soția Cornelia a dat dovadă de maximă înțelegere, deși probabil în interior suferința nu poate fi descrisă, acceptând această legătură, tacit, cu delicatețe, preferând mai curând s-o țină sub control decât s-o transforme într-o criză majoră¹³⁵. Aproape la fel s-au petrecut lucrurile prin anii 1946-1948, când Blaga s-a simțit atras de Eugenia Mureșanu din Cluj, soția unui preot, pe care o vizita frecvent, fără a fi cătuși de puțin mulțumit de rolul pe care îl ocupa el în viața acestei femei. Neglijată mai apoi de Blaga, Eugenia va divorța de preotul Mureșanu pentru a se recăsători cu filosoful și universitarul D. D. Roșca, cuplu ce se va destrăma și el peste câțiva ani.

VI.1. Viața extra-conjugală

Adeseori, viața sexuală nu coincide cu cea matrimonială, chiar dacă sunt dependente una de alta. Căsătoria este sancțiunea juridică a unei legături, dar există și altele, socialmente

¹³² „Manuscriptum”, 4/1989, p. 177. Despre Adelina Poenaru vezi: Elena Cerchez, *Mihail Dragomirescu. În memoria Adelinei Poenaru*, în „Manuscriptum”, 4/1989, p. 165-175.

¹³³ *Corespondența lui Cezar Petrescu*, I, p. 55-60.

¹³⁴ P. Comarnescu, *Op. cit.*, p. 118.

¹³⁵ Pentru acest moment vezi I. Bălu, *Viața lui Lucian Blaga*, II, București, Edit. Libra, 1996, p. 421-453.

importante și active, nu numai înaintea căsătoriei, dar și în afara ei. Fără a intra prea mult în detalii asupra acestei chestiuni, trebuie subliniat faptul că legăturile extra-conjugale urmează legi obiective foarte diverse ce rămân a fi studiate pentru tema noastră.

Deja legătura amoroasă dintre Veronica Micle, soția universitarului Ștefan Micle, și Mihai Eminescu, devenită fățișă după moartea soțului acesteia, este mult prea celebră pentru a o mai dezvolta. Nu vom insista nici asupra numeroaselor comentarii scandaloase asupra relației amoroase dintre T. Maiorescu și Mite Kremnitz.

Însă nu puține au fost cazurile în care și soțiile aveau o viață extra-conjugală. Soția istoricului și publicistului Al. Papadopol-Calimah, e drept, mult mai tânără decât tovarășul ei de viață, aproape că nu mai făcea nici un secret din legătura ei amoroasă cu un anume Take Anastasiu (prieten apropiat al lui I. C. Brătianu). Călătoreau împreună în străinătate, înregistrându-se ca soț și soție, amantul frecventa constant casa lui Papadopol-Calimah, primind eventualii musafiri ai familiei ca și cum ar fi fost ai lui etc¹³⁶. Deși multe din legăturile extra-conjugale ale intelectualilor au devenit publice, subiectul constituie încă un teren „minat” prin imposibilitatea de a le „gestiona” onorabil, dar și prin dificultatea de a discerne între realitate și supoziții (bârfe).

VI.2. Divorțul

Diversele crize ale cuplului, tensiunea între exigențele socio-profesionale externe și modelele familiale sunt mereu proiectate la nivelul inter-personal: contradicția structurală este percepută subiectiv ca o carență personală sau relațională. De altfel, oricât s-ar încerca explicarea diverselor tensiuni dintre membrii cuplului, sursa socială a problemelor conjugale rămâne inexplorabilă. Însă mai mult decât orice, divorțul funcționează ca o supapă de siguranță. În fond, mariajul și divorțul sunt două mijloace ce permit atingerea aceluiași rezultat: pacea și armonia individuală. Intervenția judiciară este doar punctul vizibil ce le separă. În fond, divorțul nu este anormal, chiar dacă nu este previzibil, pentru că el apare ca *necesar*, în mod funcțional, atunci când traiectoria fiecăruia din parteneri nu mai corespunde premiselor inițiale. Divorțul poate fi foarte bine și rezultatul faptului că obiectivele ce au dus la căsătorie au fost atinse. Utilitatea asocierii nu mai este evidentă și este rentabil a juca o altă carte, într-un context diferit. Când scopurile primei căsătorii sunt atinse, când contextul se schimbă, divorțul și recăsătoria pot fi interpretate ca un indice de bună integrare socială și de un bun „tonus” psihologic.

Ca și căsătoria, divorțul apare ca o etapă în urmărirea bunăstării și a fericirii. Din această perspectivă, fragilitatea căsătoriilor nu se datorează direct problemelor sentimentale, ci sunt expresia aspectului prometeian al reprezentărilor sociale asupra fericirii¹³⁷. Divorțul poate deveni, în plan personal, șansa unei „noi vieți” și prin aceasta să contribuie la modificarea chiar a raporturilor sociale¹³⁸.

Datorită caracterului soacrei sale, dar și al temperamentului său, Al. Philippide ajunge în scurt timp de la căsătorie la neînțelegeri cu soția, iar apoi la divorț. Nu este cazul aici a stabili vinovății, însă Philippide avea un temperament irascibil, ce-și ieșea foarte ușor din fire. Nu a fost un soț comod, cu concepții antifeministe, în vreme ce soția și soacra veneau dintr-o altă lume, cu pretenții și fără înțelegere față de realitățile românești și față de Philippide. În fapt, în cazul căsniciei lui, se confruntau două modele familiale, două microcosmosuri sociale

¹³⁶ I. Petrovici, *Op. cit.*, p. 66-68.

¹³⁷ A. J. Norton, P. C. Glick, *Marital Instability: Past, Present and Future*, în „Journal of Social Issues”, 32, 1976, no.1, p. 5-20 (p. 17).

¹³⁸ C. A. Brown, R. Feldberg, E. M. Fox, J. Lifetime, *Divorce: Chance of a New Lifetime*, în „Journal of Social Issues”, 32, 1976, no.1, p. 119-134.

și religioase mult diferite. De aceea, și separarea dintre cei doi s-a produs într-un mod nu prea „intelectual”. Anecdotică literară arată că incidentul care a dus la fuga soției lui Philippide s-a petrecut astfel: soția și soacra cântau la pian; enervat, Philippide a intrat în salon și a distrus instrumentul, aruncându-l bucăți pe geam. Speriate, cele două femei au fugit din casă. Explicațiile lui Al. Philippide merită și ele a fi reținute, dintr-o epistolă adresată lui T. Maiorescu, în 1896: „Vă scriu din mijlocul celei mai mari dureri pe care am simțit-o în viața mea. Am fost pe punctul de a înnebuni și nu știu, Dumnezeu să mă ierte, dacă sunt teafăr. Femeia m-a părăsit. Ați cunoscut-o, ați văzut-o, o bătrână urâtă și răutăcioasă. Nimic n-o mulțumea, pe mine nu mă iubea, pe copilul meu o dată măcar n-a vrut să-l vadă, de gospodărie habar n-avea, histerică era, alți bărbați înainte de mine cunoscuse [...] și cu toate acestea o iubesc. N-am crezut că m-ar putea fermeca o femeie în așa grad. Atâtea iluzii am pus în această femeie – ca Don Quijote în Dulcinea – și atât de amoretat sunt de aceste iluzii, încât viața mi-a devenit amară, ah, mai amară decât fierea. Numai la femeia mea mă gândesc, cu mintea la dânsa adorm – și cum dorm? – și mă trezesc. Mi-e rușine de mine singur, dar nu pot spune minciuni și o nevoie mă împinge să vorbesc cu cineva, care mă iubește. [...] Ce n-am făcut pentru dânsa! Totdeauna însă era nemulțumită, și pe deasupra mai aveam și pe soacră-mea, care o ațâța contra mea. Într-o zi am pierdut răbdarea și au fugit, crezând că am să leucid. De atunci nu le-am mai văzut. Am plecat la Galați, prietenii le-au pornit în lipsă și, când m-am întors, am găsit casa pustie [...] De atunci nimic. Pentru mine nici un cuvânt, nici o milă. O singură ființă m-a disprețuit, tocmai aceea pe care am iubit-o mai mult.[...] Această femeie însă e o viperă veninoasă. Vai, atâta răutate unde s-a putut ascunde!? Și cu toate acestea, un singur gând am, pe acela de a o căpăta înapoi. Orice s-ar întâmpla, voi face-o. Nu știu cum. Voi afla cu vremea. Pentru moment nu sunt bine de fel. Mă gândesc de multe ori să alerg după ea, să oucid și apoi să măucid și eu”¹³⁹. Însă iată ce spune și soția lui, într-o scrisoare trimisă lui Hermann Suchier: „Dacă domnul profesor Philippide vrea să introducă divorțul, nu pot ridica nici o obiecție, întrucât îmi lipsește curajul de a mă întoarce la el. După cum am auzit vrea să se recăsătorească. Cine i s-ar putea pune în cale?”; „convingerea mea că pierderile trecătoare ale controlului de sine, obsesiile repetate și accesele de furie, ivite imediat după sosirea noastră în România, au dus în cele din urmă la acea scenă nenorocită care m-a determinat pe 8 ianuarie să fug împreună cu mama”. După ce ele au fugit, Philippide le trimitea scrisori „teribile de amenințare”, susținea că „aș avea niște ochi așa de îngrozitori ca ai dracilor din iad”, iar la Karlsruhe Philippide (aflat acolo pentru divorț) afirma că de fapt pe soacra lui ar fi dorit s-o omoare. „Nervii îi sunt precis zdruncinați. Dar întrucât de la începutul căsniciei nu am putut câștiga nici o influență asupra lui, nu l-am putut ajuta cu nimic, cu toate că uneori spunea că își așteaptă de la mine salvarea”. „Am o grea și nemeritată soartă ! Dacă ați ști cu câtă încredere am cutezat să merg într-o țară ca România, numai pentru că soțul meu mi-a descris cu nețărmită bucurie viața de familie germană, așa cum a cunoscut-o în casa dumneavoastră! În cele mai mici trăsături pe care le-am păstrat în amintire, am recunoscut oglinda propriei mele case părințești. Am fost educată într-un spirit de modă veche, temător și sobru. De aceea, ajutată de mama mea, m-am preocupat, înainte de toate, cu zel de gospodărie. Soțul meu părea la început foarte mulțumit în privința asta. Dar, în cele din urmă, am observat că felul meu de a fi german nu-i plăcea de loc. Nu-mi acorda nici o încredere. De multe ori părăsea casa foarte bine dispus și se întorcea morocănos”. Era foarte zgârcit, soția nu știa nimic despre situația financiară. „În toate privințele am rămas nelămurită; totul rămânea învăluit în ceață, de nicăieri nu aflam adevărul”. „Căsătoria în Orient este, pentru o nemțoaică simplă, în cel mai bun caz o enigmă, care întrece puterile mele. Mie, încercarea de a întemeia în Orient un cămin, mi-a adus cea mai mare nefericire”¹⁴⁰.

¹³⁹ Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii, I, p. 46.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 129-130

Pentru Philippide se impuneau însă cel puțin două concluzii: nu-și va mai lua soție învățată și nici soacră în casă. În plus, renunță la orice pretenție în legătură cu originea socială a soției. Divorțul însă, cel mai adesea, are efecte traumatizante. În timpul procesului, Philippide mărturisea că se găsește „ca pierdut, fără curaj și fără scop. Nu mi-am putut închipui că o femeie, prin puținul caz ce ar face de mine, m-ar putea descuraja într-atât”¹⁴¹.

Deși în perioada ieșeană a lui T. Maiorescu, căsnicia lui cu Clara părea solidă, cimentată și de existența unei fiice, Livia, cuplul începe să devină fragil prin 1875, odată cu atașamentul lui Maiorescu față de soția cumnatului său, Mite Kremnitz. Pentru prima dată Maiorescu se gândește la divorț în 1876. Numai că în 1878 intervine în viața lui o altă femeie, Ana Rosetti. Maiorescu amână divorțul datorită unei boli a soției, iar mai apoi până la căsătoria fiicei lor. Efectiv vor divorța în 1887¹⁴². Și nu sunt singurele cazuri, mai putând invoca aici pe A. D. Xenopol, despărțit de soția sa Eliza (născută Galu) după aproape 30 ani; Ov. Densusianu divorțează după doi ani de Elena A. Bacaloglu; E. Lovinescu după 19 ani de căsnicie, chiar dacă ruptura dintre cei doi se produsese mai înainte; Petru Comarnescu după doi ani etc.

VII. Șansa unei noi vieți – recăsătoria

Dincolo de traumele provocate de eșecul unui cuplu, divorțul și eventuala recăsătorie constituie șansa unei noi vieți. Recăsătorit în 1897 cu Lucreția Nemțeanu, fiica fostului primar C. Nemțeanu, din Vânători-Neamț, „putredă de săracă”, Al. Philippide considera că începe „o nouă viață”, plin de optimism, pentru că era „sănătos ca un tun, nevasta mi-e tânără, frumoasă și bună”; „Femeia mea de acum e tocmai contrariul celeilalte. De astă dată am nimerit-o”, și dă dreptate lui Hesiod care spusese (în *Munci și zile*) că omul trebuie să-și ia soție din sat de la dânsul¹⁴³. Totodată, lecția primului eșec îl învață multe: „Lămurit prin acest purgatoriu, am devenit mai blând și mai bun decât fusesem și m-am hotărât să-mi expiez reaua creștere trecută prin umilință”. „Niciodată n-am avut atâta forță de lucru. Sunt crize în viața morală care fac adevărata graniță între copilării și bărbăție. Din ele unii ajung în crâșme, alții în temniți, alții în ospiciul de nebuni, cei mai mulți se amestecă în vulgul profan. Rari ies oțeliți. Se vede că sunt dintre cei privilegiați.”. Lucrează mult, își face proiecte intelectuale. „La capăt va fi poate gloria, la mijloc va fi sigur o muncă îndărătnică”¹⁴⁴. Iar mediul intelectual e plin de indivizi în căutarea unei noi șanse, cum ar fi A. D. Xenopol, recăsătorit cu Coralia Biberi, cunoscută în epocă de Riria; C. Stere recăsătorit cu Aneta, născută Ionescu-Quintus (la rândul ei divorțată de dr. Al. Radovici), în afara altora menționați de-a lungul acestui text.

Nu chiar niște concluzii

Aflată, așadar, cel mai adesea în umbra soților, femeia a jucat de cele mai multe ori un rol important în împlinirea umană și profesională a partenerilor. O bună căsătorie a constituit mereu o soluție foarte căutată. Dar în aceeași măsură, o căsătorie mai puțin reușită a putut fi o piedică în ascensiunea unui individ.

Femeile au ajutat soții în munca lor, prin asigurarea confortului, a liniștii căminului, multe din ele participând efectiv la partea de creație, prin asumarea muncilor mai puțin plăcute și observabile, precum copierea, corectura, întreținerea corespondenței, iar unele,

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 136

¹⁴² Rodica Iovan, *În jurul unui divorț*, în „Manuscriptum”, V, 1974, nr. 2, p. 120-127.

¹⁴³ Alexandru I. Philippide în *dialog cu contemporanii*, I, p. 47

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 134, 140.

postum, le-au editat opera etc. Ana Macedonski a fost în timpul vieții soțului ei o excelentă secretară, iar după decesul acestuia s-a ocupat cu venerație de recuperarea manuscriselor, ordonarea și copierea lor, întreținând până la dispariția ei un veritabil cult pentru poet. L. Blaga obișnuia să-i dicteze Corneliiei lucrările lui (poezie, teatru, filosofie). Cornelia a fost mereu prezentă în viața soțului, îndepărtând momentele de deprimare, traducând, sintetizând și dactilografiind în anii diplomației rapoarte către ministerul de resort. Mereu și mereu a fost un soi de „tampon” între mizeriile cotidiene și universul blagian; colecționa în albume speciale tot ceea ce se scria despre soțul ei. Pentru ceea ce a însemnat această femeie în viața lui Blaga, o bună măsură ar fi însemnările ei zilnice¹⁴⁵. Și nu au fost deloc singurele cazuri. Aproape în orice cuplu de intelectuali, soția și-a adus partea ei de contribuție, mai puțin vizibilă, la reușita partenerului.

Recunoașterea vine și prin dedicațiile pe care le fac soții, ca autori, pe lucrările tipărite. Publicând *Domnița Rosanda* (1868), Hasdeu o dedică „Scumpei mele soții [...], această mică încercare, scrisă din îndemnul său și sub inspirațiunea iubirii sale”. La numai un an de la moartea ei, Hasdeu declara că soției datora cea mai mare parte din succesele lui intelectuale: „Julia mea nu numai mă mângâia la muncă, dar îmi făcea nesimțite nevoile”, descriind doar o infimă parte din tot ceea ce a însemnat ea în viața lui¹⁴⁶. Este suficient să luăm în mână opera acestor cărturari invocați până acum pentru a constata că, cu prea puține excepții, una din primele file poartă semnul acestei recunoașteri.

Deși în multe aspecte deficitară, scurta noastră incursiune în istoria cuplurilor din mediul intelectual românesc a evidențiat necesitatea recuperărilor pe această direcție, reliefând mult mai pregnant rolul femeii și dreptul ei la prezență în reconstrucțiile istoriografice.

¹⁴⁵ În „Manuscriptum”, XII, 1981, nr. 1, p. 176-182; nr. 3, p. 148-164;

¹⁴⁶ B. P. Hasdeu, *O nevastă româncă în traiul pământesc și-n viața după moarte*, București, Edit. Socec, 1903, p. 18-19